

DAG WOLLEBÆK

Frivillighet i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner

Rapport

Dag Wollebæk

Frivillighet i offentlige og offentlig
finansierte kulturinstitusjoner

Rapport

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Bergen/Oslo 2018

© Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2018
Rapport 2018:4

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
c/o Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.sivilsamfunn.no

ISBN (print): 978-82-7763-613-9

ISBN (online): 978-82-7763-614-6

ISSN (print): 1891-2168

ISSN (online): 1891-2176

Rapporten er finansiert av Kulturdepartementet gjennom prosjektet «Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor». Senteret er eit samarbeidsprosjekt mellom Uni Research Rokkansenteret og Institutt for samfunnsforskning.

Innhold

Innledning	5
Forståelser av frivillighet i kulturinstitusjoner	7
Hvorfor samarbeider offentlig sektor med frivillige aktører?	8
Kritiske perspektiver.....	11
Ressursmangel og kapasitetsproblemer	11
Frivillighet og profesjonalisme.....	11
Gangen i rapporten	12
Data og metode	15
Svarprosent og representativitet	16
Frivillig innsats i institusjonene.....	19
Omfanget av frivillig innsats	19
Hvem er de frivillige?.....	25
Hvilke oppgaver utfører de frivillige?	28
Samarbeid om frivillig innsats.....	31
Hvordan arbeides det med å rekruttere og beholde frivillige?	34
Oppsummering	35
Kjennetegn ved samarbeidet mellom institusjonene og frivillige ...	37
Ulike områder og former for samarbeid	37
Samskaping med frivillige organisasjoner.....	40
Samskaping: initiering, styring og kontroll	43
Oppsummering	48
Holdninger til frivillig innsats.....	49
Hvorfor benytter man ikke frivillige?	54
Offentlige myndigheters rolle.....	56
Kritiske perspektiver.....	59
Oppsummering	61
Konklusjon.....	63

Litteratur	67
Sammendrag/Abstract.....	69

Innledning

Over tid har det vært rettet omfattende og økende oppmerksomhet mot frivillighet, både på verdensbasis og i Norge (Musick & Wilson 2007; Salamon, Sokolowski & List 2003). Her hjemme deltar nær to av tre i frivillig arbeid, noe som plasserer oss i verdenstoppen for slik aktivitet (Fladmoe, Sivesind & Arnesen 2018). Det pekes ofte på samfunnsmessige gevinster ved frivillig arbeid, slik som

- bidrag til demokratiet og økt engasjement, tillit og sosial kapital (Putnam 2000)
- integrasjon i lokalsamfunn og samproduksjon av offentlige løsninger (Eimhjellen & Loga 2017)
- høyere livskvalitet, utvidelse av sosiale nettverk, reduksjon av ensomhet med mer blant de frivillige (Wilson & Musick 1999)

I Norge er kultursektoren en viktig arena for frivillig innsats. Innen kulturfeltet i frivillig sektor utføres det årlig rundt 20 000 årsverk frivillig arbeid (Fladmoe mfl. 2018). Frivillighet innen offentlige institusjoner har imidlertid ikke vært kartlagt i samme grad tidligere, selv om betydningen av frivillige blir stadig mer anerkjent også på dette området. En amerikansk studie viste at hver fjerde frivillig var aktiv innen offentlig sektor, og at omfanget av innsatsen var økende (Gazley & Brudney 2005). Kulturinstitusjoner var blant de vanligste arenaene for frivillighet innen det offentlige (Gazley & Brudney 2005).

Det frivillige arbeidet innen kulturinstitusjoner kan være i endring. Holmes (2003) beskriver hvordan arbeidet med frivillige innen britiske museer har gått fra å være ad hoc-preget til å gradvis bli mer profesjonalisert og systematisk. Ifølge Tveiten (2016, 43) beveger også norske museer seg i denne retningen, selv om utviklingen ikke har gått like langt.

Likevel finnes det foreløpig relativt lite forskning på dette feltet både internasjonalt (Dover 2010) og i Norge (Tveiten 2016). Særlig har det manglet studier som ikke ser bare på tilbudssiden innen offentlig frivillighet (de frivillige), men også på etterspørselssiden (de offentlige institusjonene) (Gazley & Brudney 2005).

Det er økende politisk oppmerksomhet på frivillighet, både i samfunnet generelt og i kultursektoren spesielt (Kulturdepartementet 2002a). Det meste av denne oppmerksomheten har imidlertid handlet om frivillighet innen organisasjonslivet, og den politiske interessen for frivillighet innen offentlige kulturinstitusjoner må sies å være av nyere dato. Verken i den forrige Kulturmeldingen eller i eksempelvis Stortingsmelding nr. 49 om «framtidens museum» er slik frivillighet noe sentralt element (Kultur- og kirkedepartementet 2009). Heller ikke regjeringens «Frivillighetserklæring» (2015) eller inspirasjonsheftet *Samarbeid mellom frivillige og kommuner* (2015) fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet nevner frivillighet innen kulturinstitusjoner spesifikt. I Stortingsmelding 10 (2011, 103 f.) *Kultur, inkludering og deltaking* nevnes imidlertid samarbeid mellom bibliotek og frivillig sektor, og frivillig innsats i knutepunktinstitusjonene. Her blir det også satt som politisk mål å «auke merksemda om samarbeid med frivillige organisasjonar og frivillig deltaking» (Kulturdepartementet 2011, 104).

Målet med denne rapporten er å dekke noe av kunnskapshullet på dette feltet ved å undersøke involveringen av frivillige i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner. Rapporten springer ut av en forespørsel fra avdeling for tro, livssyn og kulturvern i Kulturdepartementet. Her ble det etterspurt en kartlegging og beskrivelse av frivillig arbeid i offentlige og offentlig finansierte institusjoner som blant annet skulle inneholde en oversikt over type og omfang av frivillig arbeid, hvem det samarbeides med, og hvilke verdier innsatsen skaper for institusjonene. Spesielt var det interesse for kunnskap om frivillig innsats over internett eller ved hjelp av digitale verktøy. Rapporten er et svar på departementets forespørsel.

Involvering av frivillige i offentlige institusjoners virksomhet har også blitt aktualisert av en framvoksende litteratur om samskaping mellom sektorene (Eimhjellen & Loga 2017). Innen denne retningen pekes det på at det må tenkes nytt med hensyn til hvordan det offentlige produserer tjenester, fordi denne produksjonen i økende grad forventes å bli utfordret, blant annet av kapasitets- og kostnadshensyn. Derfor tar offentlig sektor initiativ til at nye aktører skal trekkes inn i alle faser av tjenesteproduksjonen, både i initieringen, i utformingen og i implementeringen. I rapporten tar vi også opp i hvilken grad institusjonene samarbeider med frivillige aktører mer bredt, også i prosjekter som ikke nødvendigvis innebærer frivillig innsats.

Rapporten presenterer resultater fra en spørreundersøkelse blant offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner.¹ Den største gruppen av institusjoner er biblioteker, etterfulgt av museer. Vi skal se at de aller fleste institusjonene involverer frivillige i driften. Innsatsen estimeres til rundt 1300 årsverk. Det overveldende flertallet samarbeider med frivillige aktører i

1. Vitenskapelig assistent Helga Hiim Stålhane var ansvarlig for den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen.

lokalmiljøet. De fleste frivillige er kvinner og eldre personer. De er oftest det Lord og Lord (2009) karakteriserer som *oppgavefrivillige*, og involveres sjeldnere i styring og ledelse. Samarbeidet mellom offentlige institusjoner og frivillige aktører bærer først og fremst preg av det som har blitt kalt likeverdig samskaping – der initiativet kommer fra institusjonene, men utformingen og utføringen skjer i fellesskap –, og i mindre grad av styrt, ansvarliggjørende og fasiliterende samskaping (Eimhjellen & Loga 2017). Holdningene til frivillighet er gjennomgående betinget positive. En del peker likevel på problematiske sider ved bruken av frivillighet, framfor alt manglende kompetanse blant frivillige og prinsipielle hensyn knyttet til betaling for utført arbeid. Ikke overraskende pekes det på økte ressurser som det viktigste enkelttiltaket det offentlige kan sette i verk for å utløse mer frivillighet.

Formålet med rapporten er primært deskriptivt: å kartlegge frivillighet innen kulturinstitusjonene, inkludert samarbeidsrelasjoner med frivillige aktører, holdninger til frivillighet og barrierer for å benytte seg av frivillig innsats. Som et bakteppe presenterer vi imidlertid innledningsvis noen sentrale perspektiver på rollen frivillige kan spille innen kulturinstitusjoner, og på samvirket mellom offentlig og frivillig sektor. Vi skal også ta for oss noen bidrag som peker på potensielt problematiske sider ved bruk av frivillig arbeidskraft.

Forståelser av frivillighet i kulturinstitusjoner

Det meste av den internasjonale forskningen på frivillighet i kulturinstitusjoner omhandler museer og andre kulturarvinstitusjoner. En vanlig teoretisk tilnærming til frivillighet i slike institusjoner er å se det som en form for «seriøs fritid» (*serious leisure*) (Garberg 2014; Holmes 2003; Orr 2006; Stebbins 1992). Grensen er her flytende mellom frivillige som arbeidskraft og frivillige som publikum (Tveiten 2016). Aktiviteten blir karakterisert som «seriøs» for å signalisere et brudd med et modernistisk syn på arbeid som sentralt og fritid som perifert i forståelsen av individuell identitet. Gjennom seriøs fritid blir aktiviteten som frivillig en viktig del av individets identitet og selvforståelse. Denne modellen står i motsetning til en «økonomisk modell», som primært ser på de frivillige som ubetalt arbeidskraft.

Stebbins (1992, 16) definerer seriøs fritid som «(...) the systematic pursuit of an amateur, hobbyist or volunteer activity that is sufficiently substantial and interesting for the participant to find a career there in the acquisition and expression of its specific skills and knowledge». Frivillige innen kulturinstitusjoner er altså i denne forståelsen det Stebbins (1992) og Orr (2006) kaller «karrierefrivillige». Karriere forstås imidlertid her ikke som en profesjonell aspirasjon (de som søker seg til frivillighet for å skaffe seg en jobb, hører til en annen kategori og er ikke «fritidsfrivillige»), men som en gjentakende aktivitet som gir mulighet til en *fritidskarriere* innen en bestemt sosial verden, som utgjøres av institusjonen.

Seriøs fritid skiller seg videre fra tilfeldig eller uformell (*casual*) fritid, som lek, avslapping, passiv underholdning eller sosiale samtaler, ved at den er motstandsdyktig og varig, innebærer betydelig personlig innsats, gir varige nytteverdier og belønninger og har en «unik etos» innen den sosiale verdenen.² Seriøs frivillighet forstått på denne måten avgrenser seg også fra tilfeldig (*casual*) frivillighet, som ofte er engangstilfeller og krever få kvalifikasjoner.

Deltakerne i denne sosiale verdenen kan videre deles inn i fire kategorier: fremmede, turister, gjengangere (*regulars*) og innsidere. Fremmede er de som selger varer og tjenester til institusjonen, og turister er besøkende. De frivillige hører til de to siste typene. Gjengangere deltar på fast basis og har en tilknytning til institusjonen, mens innsidere er mer intimt knyttet til institusjonen, er avgjørende for dens eksistens og bidrar til å rekruttere nye medlemmer. For mange går imidlertid veien til å bli gjenganger og innsidere via en rolle som turister og besøkende. Ofte springer valget om å bli en karrierefrivillig ut av egne erfaringer med kulturinstitusjoner som besøkende og et ønske om å engasjere seg i «selvmediert kulturarv» (*self-mediated heritage*) (Orr 2006).

Garberg (2014) argumenterer for at det skjer en dreining innen norske kulturinstitusjoner i synet på frivillighet fra en økonomisk modell til en «fritidsmodell». Dette kan også ha problematiske sider: Mens man i det økonomiske perspektivet ser på verdien av frivillighet som en konkret og målbar størrelse – som ubetalt arbeidskraft –, vil et mer «sosialt» syn på frivillighet være mer immaterielt og vagt med hensyn til hva verdien består i (Tveiten 2016). En «fritidsmodell» for frivillighet i institusjonene kan videre komme i konflikt med verdiene til betalte ansatte, som kan tendere til en mer «økonomisk» forståelse av frivillighet (Dover 2010). Dover (2010, 240) siterer en australsk studie av Jago og Deery (2002) som viser at «(...) for the volunteers, a quality service should be friendly, passionate, enthusiastic, caring, courteous, and helpful, whereas for staff, service should be professional, accurate, timely, and reliable». Mulige motsetninger mellom profesjonalisme og frivillighet er tematisert nedenfor.

Hvorfor samarbeider offentlig sektor med frivillige aktører?

En mer institusjonell tilnærming til slike samarbeidsrelasjoner finnes i den framvoksende litteraturen om *samskaping* (Eimhjellen & Loga 2017).³ Relasjonene mellom offentlig og frivillig sektor har endret seg historisk i takt

-
2. Stebbins (1997, 18) definerer motsatsen til serious leisure, casual leisure, som «immediately, intrinsically rewarding, relatively short-lived pleasurable activity requiring little or no special training to enjoy it».
 3. Denne delen baserer seg i stor grad på Eimhjellen og Logas rapport.

med nye styringsparadigmer. I etterkrigstiden fram til 1980 var *offentlig administrasjon* den dominerende tilnærmingen, med hierarki, rasjonalitet og legalitet som hovedprinsipper. Her har innbyggerne rollen som mottakere av offentlige tjenester og deltar ikke i produksjon og utforming av disse tjenestene. Borgerne er i dette paradigmet først og fremst klienter, og frivillig sektors rolle er primært å være en arena hvor svake grupper fremme sine interesser.

Innen *New Public Management* (NPM), som Eimhjellen & Loga (2017) tidfester til perioden 1980–1995, ble passivisering og klientifisering av innbyggerne problematisert, og et ønske om å bedre brukervennligheten ble introdusert. Tilnærmingen var imidlertid basert på markedslogikk, og det var primært den kommersielle velferdsproduksjonen som vokste, selv om også frivillig sektor ble «gjenoppdaget» som velferdsprodusenter i konkurranse med kommersiell sektor.

Det tredje paradigmet, *New Public Governance*, eller på norsk: *samstyring*, har vokst fram i perioden etter 1995. Tilnærmingen var et svar på fragmenteringen som var et resultat av NPM, og som den sektorinndelte forvaltningen ikke maktet å bekjempe. Under samstyringsparadigmet får frivillig sektor en betydelig utvidet rolle. Organisasjoner og institusjoner innen frivillig sektor står for interesserepresentasjon, deltar i institusjonelt samarbeid om tjenesteproduksjon og involverer frivillige både i planlegging, utføring og implementering. Det er naturlig å se samarbeidsrelasjonene mellom de offentlige kulturinstitusjonene og frivillige aktører som en form for samskaping.

Samskaping er en betegnelse på en prosess der det offentlige og frivillig sektor utvikler velferd sammen. Begrepet er nytt i norsk sammenheng, men begreper som *co-production* og *co-creation* har eksistert en tid internasjonalt. Bakgrunnen er at offentlig sektor står overfor betydelige utfordringer de kommende årene, som større krav fra innbyggerne, problemstillinger som krysser faggrenser, og en aldrende befolkning. Idealtypisk skiller samskaping seg fra tidligere samarbeidsformer ved at samarbeidet er løsere organisert, men samtidig mer vidtrekkende enn tidligere former for samarbeid (Guribye 2016).

Det er to normative hovedperspektiver på samskaping: *effektivisering* og *demokratisering*. Effektivisering handler om kvalitetssikring, målretting og kostnadsbesparelse. Økning av frivillig innsats og mer tilpassede tjenester ved hjelp av brukermedvirkning står sentralt. Anne-Britt Gran (2010) peker på at institusjonene kan stå i et ressursavhengighetsforhold til omgivelsene som skaper usikkerhet for organisasjonen. Å inngå i samarbeidsrelasjoner kan redusere denne usikkerheten og utløse «kritiske ressurser», som sosiale nettverk. Slike relasjoner kan både styrke og utvide publikummet og gi økt legitimitet i samfunnet.

Demokratisering er et bredere perspektiv, som dreier seg om å involvere frivillige aktører og innbyggere i utviklingen og styringen av velferds-samfunnet. Hovedformålet er å øke demokratisk deltakelse og legitimitet ved

å overføre makt fra offentlig sektor til borgerne. Perspektivet er nært koblet til idealet om «myndiggjøring» (*empowerment*), og målet er involvering av frivillig sektor og borgere for å styrke demokratiet og lokalsamfunnet, ikke primært effektivitets- og kostnadshensyn.

Disse perspektivene sammenfaller i stor grad med Gazley og Brudneys (2005, 134) gjennomgang av den internasjonale litteraturen om frivilliges medvirkning i offentlige institusjoner. De identifiserer tre hovedfordeler ved å involvere frivillige. For det første ser mange en mulighet til innsparing eller til økning i kapasitet. For det andre kan frivillige tilby andre typer tjenester enn betalte ansatte og muliggjøre andre typer aktiviteter. For det tredje kan frivillige styrke relasjonene til lokalsamfunnet og fremme borgernes deltakelse.

Eimhjellen og Loga (2017) skiller videre mellom fire former for samskaping med varierende grad av involvering av frivillige aktører. Innen *styrt samskaping* er frivillige aktørers rolle begrenset til å implementere eller kommentere myndighetenes strategier og planer. Premissene for samarbeid, inkludert mål og virkemidler, er fastlagt av den offentlige aktøren. Den frivillige aktøren deltar ikke i initierings- og utformingsfasen, men kommer inn når oppgavene skal utføres.

Innen *ansvarliggjørende samskaping* definerer fortsatt den offentlige aktøren mål og virkemidler, men den har en mer tilbaketrukket rolle og lar andre aktører stå for innhold og utføring. De frivillige aktørene gis her likevel større ansvar enn tilfellet er innen styrt samskaping, og de er sentrale i samarbeidsrelasjonene. Som ved styrt samskaping er det først i utføringsfasen at samarbeidspartnerne kommer inn.

Innen *likeverdig samskaping* er ikke resultatet for samskapingen definert av det offentlige, samtidig som den offentlige aktøren har en sentral rolle i prosessen. Den offentlige aktørens primære rolle er å identifisere utfordringer og problemer. Initiativet kommer fra offentlige myndigheter, men frivillige aktører er sentrale både i utformingen av relasjonen og i utføringen av tjenestene.

Innen *fasiliterende samskaping* kommer initiativet fra ikke-offentlige aktører. For eksempel kan en frivillig aktør peke på et problem som de ønsker å løse i fellesskap med kommunen. Kommunen er her ikke primært en leverandør av tjenester, men legger til rette for at frivillige aktører selv finner løsninger og gjennomfører dem. Her er frivillige aktører involvert i både initiering, utforming og utføring av tjenestene.

Samskapingsbegrepet blir også brukt til å beskrive situasjoner hvor frivillig innsats involveres i drift av institusjoner. En typologi utviklet av Simon (2010) skiller mellom tre grader av deltakelse innen kulturinstitusjoner, og av disse er samskaping (*co-creation*) den mest involverende. I samskapingsprosjekter arbeider frivillige med ansatte fra begynnelsen av for å definere prosjektets mål og skape et program eller en utstilling basert på samfunnets interesser. I tillegg peker hun på «collaborative projects», som er kontrollert av institusjonen, men der besøkende og frivillige er aktive partnere. Den minst omfattende involveringen betegnes som «contributory

projects», der publikum gir begrensede og spesifikke bidrag til en institusjonskontrollert prosess.

I den empiriske delen skal vi se nærmere på i hvilken grad samarbeidsrelasjonene mellom kulturinstitusjonene og frivillige aktører bærer preg av disse ulike formene for samskaping (Eimhjellen & Loga 2017). Vi skal se at innslaget er størst av *likeverdig samskaping*, der initiativet kommer fra offentlige institusjoner, men der utformingen og utføringen av samarbeidet oftest skjer i fellesskap.

Kritiske perspektiver

I en del offentlige institusjoner er det en innebygd motstand mot å involvere frivillige mer i driften (Dover 2010). De viktigste grunnene til slik motstand er manglende kapasitet eller ressurser, motstand fra ansatte eller hensyn knyttet til institusjonens faglighet og profesjonalitet (Dover 2010; Gazley & Brudney 2005). Denne motstanden kan være grunnlagt i en rekke faktorer i tillegg til ressursperspektivet, for eksempel juridiske begrensninger, kompetansemangel hos de frivillige, at man oppfatter frivillige som upålitelig arbeidskraft, eller at man mener frivillige hører hjemme i frivillig sektor (Gazley & Brudney 2005). Gazley og Brudneys amerikanske studie viser at etter hvert som den offentlige frivilligheten øker i omfang, øker også bekymringene og motstanden blant betalte ansatte.

Ressursmangel og kapasitetsproblemer

Frivillig arbeid er ikke gratis arbeidskraft; det krever ressurser å organisere, lære opp og beholde frivillige. I Gazley og Brudneys (2005) studie av involvering av frivillige i offentlig sektor var den viktigste barrieren for økt frivillighet manglende kapasitet og ressurser i institusjonene. Blant hindringene som ble identifisert, var manglende finansiering av programmer for frivillighet og manglende ressurser i form av ansatte som kan lære opp og følge opp frivillige. Selv om frivillige tradisjonelt blir sett på som kostnadsfri arbeidskraft, gjør de omfattende ressursene som kreves for oppfølging og opplæring, at institusjonene faktisk kan komme til å vokse snarere enn å bli mindre (Gazley & Brudney 2005).

I den empiriske delen skal vi se at mange peker på tilføring av økte ressurser som det viktigste enkelttiltaket offentlige myndigheter kan sette i verk for å øke innslaget av frivillige i driften. Samtidig er det en gjennomgående oppfatning at frivillige tilfører mer ressurser til institusjonen enn de krever, og at de avlaster arbeidsbyrden.

Frivillighet og profesjonalisme

Holdninger til frivillighet blant betalte ansatte har lenge vært anerkjent som en mulig barriere for frivillig innsats innen offentlig sektor, både generelt og i kulturinstitusjoner spesielt (Brudney & Warren 1990; Da Milano, Gibbs & Sani 2009; Dover 2010). «Fritidsmodellen» beskrevet ovenfor og en

«økonomisk modell» som institusjonene må forholde seg, til kan i noen grad sees på som konkurrerende logikker (Holmes 2003). De ulike, men iblant overlappende rollene som utføres av frivillige og ansatte, kan også være en kilde til konflikt (Orr 2006).

I Gazley og Brudneys (2005) amerikanske studie var motstand fra betalte ansatte den nest viktigste barrieren for involvering av flere frivillige (etter ressursknapphet), og denne motstanden lot til å øke over tid etter hvert som omfanget av offentlig frivillighet økte.

Frivillige har en mer marginal status innen kulturinstitusjoner enn betalte ansatte (Orr 2006). Innen offentlig sektor, der hovedtyngden av arbeidet utføres av betalte ansatte, kan det være en utbredt oppfatning at involvering av frivillige kan innebære lavere kvalitet på tjenestene. Frivillige, som ikke mottar de samme insentivene som betalt ansatte i form av lønn, kan bli sett på som upålitelige, de er oftere borte fra arbeidet, ha større utskifting enn betalt arbeidskraft og utføre arbeid av lavere kvalitet på grunn av kompetansemangel (Gazley & Brudney 2005; Holmes 2003). Frivillig innsats kan komme i konflikt med en logikk knyttet til profesjonalisme, som blant annet innebærer en idé om spesialiserte ferdigheter, som ekspertkunnskap, og om varighet og stabilitet (Dover 2010). Det kan også være juridiske begrensninger knyttet til for eksempel forsikringsspørsmål (Hansen 2012). Videre var det i Dovers studie også en utbredt bekymring for at frivillige skulle erstatte betalt arbeidskraft og svekke prinsippet om at arbeidet skal være lønnet (se også Hansen 2012; Tveiten 2016, 32–33).

I denne studien skal vi se at forhold knyttet til profesjonalisme er en viktig årsak til at en del institusjoner ikke benytter seg av frivillige. Et flertall av institusjonene som ikke benyttet seg av frivillige, er enige i at frivillige mangler den nødvendige kompetansen til å bidra. Den viktigste enkeltårsaken til at frivillige ikke involveres, er knyttet til profesjonalisme. Det er en prinsipiell oppfatning om at arbeid bør være lønnet, og at involvering av frivillige uthuler dette prinsippet. Dette svaret forekommer særlig blant institusjoner for utøvende kunst. I tillegg uttrykkes det bekymring for om de frivillige har den nødvendige kompetansen, og noen peker også på at frivillige er ustabil og upålitelig arbeidskraft.

Gangen i rapporten

Rapporten er strukturert i fire hoveddeler. Først redegjør vi for dataene vi har samlet inn, og metoden som er brukt. Deretter kartlegger vi omfanget av den frivillige innsatsen. Denne delen inneholder også analyser av hvem de frivillige er med hensyn til alder og kjønn og hvilke oppgaver de utfører. Vi ser videre på hvilke typer organisasjoner institusjonene samarbeider med. I den tredje delen analyserer vi kjennetegn ved samarbeidet med frivillige aktører. Samskapingsbegrepet vil her stå sentralt. I den fjerde delen går vi nærmere inn på institusjonenes holdninger til frivillig innsats. Da skal vi se på hvorfor noen institusjoner ikke benytter seg av frivillige, og vi skal ta for oss

ulike syn på hvordan offentlige myndigheter kan utløse mer frivillighet. Til slutt oppsummeres funnene.

Data og metode

Målgruppen for undersøkelsen var alle offentlige og offentlig finansierte institusjoner innen kultursektoren. Lister over slike institusjoner ble utarbeidet av Kulturdepartementet. Materialet dekket biblioteker, arkiver, museer, musikk institusjoner, scenekunst institusjoner og institusjoner for visuell kunst.

I alt ble undersøkelsen sendt ut til 738 ulike institusjoner på e-post, og institusjonene ble oppfordret til å svare på undersøkelsen på internett gjennom Questback, et verktøy for gjennomføring av spørreundersøkelser på nett.

Undersøkelsen ble opprinnelig sendt ut i mai 2018. Imidlertid oppsto det tekniske problemer under gjennomføringen. Samme uke som undersøkelsen ble sendt ut, trådte EUs personvernforordning (GDPR) i kraft. I forbindelse med dette endret dataleverandøren Questback rutiner for sletting av data. De nye rutineene innebar en endring i Questback-innstillingene som medfører at personen som utfører undersøkelsen, manuelt må gå inn og avgjøre hvor lenge dataene skal oppbevares. Der data tidligere ble oppbevart av Questback i en ubegrenset tidsperiode, var den nye innstillingen nå automatisk satt til sletting etter 30 dager. Denne innstillingen ble ikke endret da undersøkelsen ble utformet i Questback. Dette gjorde at viktig informasjon ikke ble oppbevart i mer enn 30 dager. Hovedproblemet var at mange av navnene på kulturinstitusjonene og e-postadressene deres ble anonymisert før dataene var blitt analysert, hvilket gjorde en fullverdig analyse umulig. Framfor alt var det ikke lenger mulig å identifisere hvilken type institusjon det var snakk om (for eksempel bibliotek, arkiv eller museum). Av den grunn så vi oss nødt til å sende ut undersøkelsen til kulturinstitusjonene en gang til i august 2018.

Heldigvis var institusjonene svært behjelpelige, og mange var villige til å svare på undersøkelsen igjen. Totalt svarte 294 institusjoner på undersøkelsen som til slutt måtte forkastes, mens 250 svarte på henvendelsen som ble gjort i august. I tillegg ble 64 svar fra den første runden beholdt, ettersom disse svarene ble lastet ned før dataene ble anonymisert. Dermed var det totalt 314 svar på undersøkelsen som til slutt ble brukt. Det ble purret på e-post to ganger, og institusjonene som ikke hadde svart etter disse to purringene, ble også kontaktet på telefon.

I det følgende ser vi på svarprosenten og representativiteten i materialet med utgangspunkt i type institusjon og tallet på betalte ansatte. Det gis også en oversikt over de ulike organisasjonsformene som finnes i materialet.

Svarprosent og representativitet

Tabell 1 viser svarprosenten for undersøkelsen som ble sendt ut i august. Tabellen viser at 43 prosent av institusjonene som ble kontaktet, svarte på undersøkelsen.

Tabell 1: Svarprosent etter type institusjon

	Bruttoutvalg	Nettoutvalg	Svarprosent
Total	738	314	43
Bibliotek	429	175	41
Arkiv	31	18	58
Museum	116	53	46
Musikkinstitusjon	62	28	45
Scenekunst	48	25	52
Visuell kunst	52	15	29

Svarprosenten varierer noe mellom institusjonstypene. Forskjellene i svarprosent er likevel ikke statistisk signifikante.

Den høyeste svarprosenten var blant arkivene, der 58 prosent responderte. Derimot var responsen lavest blant institusjoner for visuell kunst. Som vi skal se i neste del, er det institusjonene for visuell kunst som i minst grad benytter seg av frivillige i virksomheten, og den lavere svarprosenten i denne gruppen kan skyldes at undersøkelsen ble oppfattet som mindre relevant blant disse institusjonene.

Inndelingen av institusjonene i ulike typer ble gjort av institusjonene selv. Imidlertid tilsvarte denne klassifiseringen i så å si alle tilfellene (310 av 314) forhåndsklassifiseringen som var gjort. Der det var avvik mellom forhåndsklassifiseringen og institusjonenes svar, ble svarene på spørreskjemaet lagt til grunn.

Med et unntak for bibliotekene, er det absolutte antallet svar innen undergruppene lavt. Det betyr at anslagene i tabellene er usikre, selv om hele populasjonen har mottatt skjema; det er mulig at de som ikke har svart på skjemaet, skiller seg systematisk fra dem som har svart. Vi har gjennomført signifikanstester for å kartlegge om vi kan feste lit til at det er forskjeller mellom gruppene, eller om de observerte forskjellene kan skyldes systematiske skjevheter knyttet til hvem som har svart. De absolutte verdiene for hver undergruppe må likevel tolkes med stor forsiktighet, siden de ofte er basert på få observasjoner.

Listene som ble gjort tilgjengelig fra Kulturdepartementet inneholdt i de fleste tilfeller (87 prosent) også informasjon om omfanget av betalt arbeid i institusjonen (målt i antall årsverk). Det manglet informasjon om antallet årsverk fra alle institusjonene for visuell kunst og fra en del musikk-

institusjoner. Tabell 2 viser svarprosenten fordelt på omfanget av betalt arbeid i institusjonen.

Tabell 2: Svarprosent etter antall betalte årsverk i institusjonen

	Bruttoutvalg	Nettoutvalg	Svarprosent
Total	738	314	43
Mindre enn 1	114	37	33
1–2,9	199	81	41
3–9,9	149	72	48
10–49,9	131	68	52
50 eller flere	47	20	43
Ukjent	98	36	37

Tabellen viser at det er en tendens til at de aller minste institusjonene i minst grad har svart på undersøkelsen (33 prosent). Dette kan skyldes at institusjoner med få ansatte har mindre ressurser til å svare på denne typen henvendelser. Det er også en noe lavere svarprosent blant institusjonene der informasjon om antallet årsverk mangler. Dette skyldes at de fleste av disse institusjonene hører hjemme i kategorien visuell kunst. Forskjellene mellom kategoriene er signifikante på 95-prosentsnivået (kjikvadrattest).

I skjemaet ble institusjonene bedt om å beskrive hva som kjennetegnet organisasjonsformen deres. Svarene viser at de fleste av institusjonene er kommunale eller interkommunale (64 prosent). 19 prosent var organisert som stiftelser, mens mindre andeler (5–6 prosent) var aksjeselskap eller frivillige organisasjoner eller hadde en annen organisasjonsform.

Tabell 3: Organisasjonsform

	Prosent
Kommunal virksomhet	59
Stiftelse	19
Aksjeselskap	6
Frivillig organisasjon	5
Interkommunalt selskap	5
Annet	5
n	314

NOTE : Spørsmålsstilling : «Hvilken organisasjonsform har institusjonen?»

Det er sannsynlig at omfanget av og kjennetegn ved det frivillige arbeidet innen institusjonene varierer med type institusjon, omfanget av betalt arbeid og organisasjonsform. Der det er relevant, vil svarene på de andre spørsmålene i undersøkelsen fordeles på disse tre kjennetegnene.

Frivillig innsats i institusjonene

I denne delen tar vi for oss det overordnede bildet når det gjelder frivillighet i kulturinstitusjonene. Vi skal se hvor mange institusjoner som benytter seg av frivillige, og estimere omfanget av det frivillige arbeidet basert på institusjonenes svar. Vi skal også se hvem de frivillige er med hensyn til alder og kjønn, hvilke arbeidsoppgaver de utfører, og hvilke prosjekter de har vært involvert i.

Omfanget av frivillig innsats

Tabell 4 viser andelen av institusjonene som har benyttet seg av frivillige i løpet av de siste fem årene og det siste året. Tabellen viser at frivillig innsats er utbredt innen kulturinstitusjonene. Personer har gjort en frivillig innsats i løpet av de siste fem årene i 70 prosent av institusjonene. Siste år har 66 prosent av institusjonene benyttet seg av frivillig innsats. Den marginale forskjellen mellom siste år og siste fem år tyder på at frivillighet er et varig og integrert innslag i institusjonsdriften for de fleste organisasjoner.

Dette tallet er likevel noe lavere enn det som har blitt rapportert i undersøkelser fra Storbritannia. Howlett mfl. (2005) fant at 83 prosent av institusjonene innen museer, biblioteker og arkiver benyttet seg av frivillige det siste året.

Det er signifikante forskjeller mellom ulike typer av organisasjoner. Frivillighet er vanligst innen musikk-institusjoner, og det er også svært vanlig innen museer (67 prosent siste år), scenekunst (64 prosent siste år) og biblioteker (67 prosent siste år), mens det er minst vanlig blant arkiver og innen visuell kunst. Andelen museer som benytter seg av frivillige, er likevel lavere enn i en dansk undersøkelse (83 prosent), men i likhet med våre resultater er dette basert på få observasjoner (59) (Organisationen Danske Museer 2014).

Det er videre en signifikant tendens til at frivillighet de siste fem årene er minst vanlig blant de minste institusjonene målt i antall betalte årsverk. Det er institusjoner med mindre enn ett årsverk (12 prosent av utvalget) som skiller seg ut. Blant disse har kun halvparten benyttet seg av frivillige i virksomheten de siste fem årene. Dette tyder på at betalte ansatte ikke fortrenger frivillig

innsats. Snarere er det slik at et minimum av betalt arbeidskraft styrker mulighetene for å rekruttere frivillige til virksomheten.

Tabell 4. Frivillig innsats siste fem år og siste år

	Frivillig innsats siste fem år	Frivillig innsats siste år	n
Total	70	66	314
Type institusjon			
Bibliotek	71	67	175
Arkiv	44	44	18
Museum	74	70	53
Musikkinstitusjon	86	86	28
Scenekunst	72	64	25
Visuell kunst	33	27	15
Signifikans (kjkvadrat)	,002	,002	
Antall betalte årsverk			
Mindre enn 1	49	46	37
1–2,9	70	65	81
3–9,9	76	72	72
10–49,9	74	72	68
50 eller flere	80	70	20
Ukjent	64	61	36
Signifikans (kjkvadrat)	,045	,090	
Organisasjonsform			
Kommunal virksomhet	71	67	185
Stiftelse	60	60	15
Aksjeselskap	70	60	20
Frivillig organisasjon	81	81	16
Interkommunalt selskap	69	67	61
Annet	53	47	17
Signifikans (kjkvadrat)	,521	,090	

NOTE: Spørsmålsstilling: «Har personer utført en ulønnet, frivillig innsats for institusjonen i løpet av de siste fem årene? Her tenker vi både på frivillig innsats på selve institusjonen og arbeid som har blitt utført digitalt / over internett.» Data for frivillige siste år er beregnet ut fra spørsmålet «Omtrent hvor mange personer har utført frivillig arbeid det siste året? (skriv antall personer)».

Det er ikke signifikante forskjeller mellom ulike organisasjonsformer. Som man kunne forvente later frivillige organisasjoner til å skille seg ut, med 81 prosent som har benyttet frivillige siste år, men her er tallet på observasjoner for lavt til at det kan trekkes entydige konklusjoner.

Tabell 5. Antall frivillige siste år, etter kjennetegn ved institusjonen

	Ingen	Færre enn 5	5–9	10–24	25–99	100 eller flere	n
Total	35	14	8	24	14	7	201
Type institusjon							
Bibliotek	33	19	10	26	10	2	174
Arkiv	63	13	6	19	0	0	16
Museum	31	8	2	24	24	12	51
Musikk institusjon	14	7	7	32	25	14	28
Scenekunst	38	0	4	13	17	29	24
Visuell kunst	73	7	13	0	7	0	15
Signifikans (kjikvadrat)							,000
Antall betalte årsverk							
Mindre enn 1	54	22	5	14	3	3	37
1–2,9	35	22	12	20	9	3	81
3–9,9	28	11	8	38	11	4	72
10–49,9	30	9	3	23	27	8	64
50 eller flere	33	0	0	22	17	28	18
Ukjent	39	6	11	17	17	11	36
Signifikans (kjikvadrat)							,000
Organisasjonsform							
Kommunal virksomhet	34	19	10	26	10	2	182
Stiftelse	33	5	2	20	28	12	60
Aksjeselskap	40	0	5	15	5	35	20
Frivillig organisasjon	19	13	6	31	31	0	16
Interkommunalt selskap	43	0	14	21	0	21	14
Annet	56	19	6	13	6	0	16
Signifikans (kjikvadrat)							,000

NOTE: Spørsmålsstilling: «Omtrent hvor mange personer har utført frivillig arbeid det siste året? (Skriv antall personer.)»

Hvor mange har gjort en frivillig innsats, og hvordan fordeler innsatsen seg etter kjennetegn ved institusjonene? Vi ser av tabell 5 at det i 22 prosent av tilfellene er snakk om færre enn 10 frivillige, mens det i 21 prosent av tilfellene er snakk om 25 eller flere. At de fleste institusjonene benytter seg av relativt få frivillige, samsvarer med en undersøkelse fra Storbritannia som viser at 54 prosent av institusjonene benyttet mellom 1 og 20 frivillige, mens 6 prosent benyttet 100 eller flere (Howlett mfl. 2005).

Arkivene og institusjonene for visuell kunst er undergruppene som sjeldnest involverer mange frivillige i driften. Også blant bibliotekene er det sjelden at 25 frivillige eller flere er involvert. I motsatt ende av skalaen finner vi museer, musikk institusjoner og institusjoner for scenekunst. Her er det henholdsvis 36, 39 og 46 prosent som har involvert 25 frivillige eller flere.

Det er en positiv sammenheng mellom antallet betalte årsverk og tallet på frivillige. Blant de som har mindre enn ett årsverk, er det bare 6 prosent som har benyttet 25 frivillige eller flere, mens det er 35 prosent i gruppen mellom 10 og 49 årsverk og 45 prosent blant institusjoner med 50 eller flere betalte

årsverk. Dette understreker poenget nevnt ovenfor – at betalt arbeid ikke ser ut til å fortrenge frivillig arbeidskraft eller omvendt. Store institusjoner målt i tallet på ansatte er også størst når det gjelder tallet på frivillige.

Når det gjelder organisasjonsform, er tallet på frivillige lavest innen kommunal virksomhet, som er den vanligste organisasjonsformen. Det er høyest innen stiftelser, aksjeselskap og frivillige organisasjoner.

Tabell 6 viser et estimat for hvor mange personer som har gjort frivillig arbeid innen kulturinstitusjoner i Norge. Vi forutsetter her at de som har svart på skjemaet, er representative også for de som ikke har svart innen hver undertype. Vi kommer da fram til to ulike estimater der det ene vektet for type institusjon, og det andre for antall betalte årsverk, to faktorer som vi har sett påvirker både svarvilje og tallet på frivillige. Avviket er imidlertid ikke stort mellom de to estimatene (15641 og 15849).

På bakgrunn av dataene kan vi estimere at i underkant av 16000 mennesker utførte frivillig innsats for en kulturinstitusjon i løpet av det siste året. Dette utgjør 0,4 prosent av befolkningen mellom 16 og 79 år. Til sammenlikning utførte 24 prosent av befolkningen frivillig innsats innen det frivillig organiserte kulturfeltet (Fladmoe mfl. 2018). Som andel av den totale frivilligheten innen kulturområdet utgjør dermed den frivillige innsatsen innen institusjonene som er kartlagt her, en begrenset del.

Tabell 6. Estimat av antall frivillige, etter type institusjon og antall betalte årsverk

	I utvalget	Estimert til populasjone n	Prosent i populasjone n	n i utvalget	n i populasjone n
Type institusjon					
Total	6938	15641	100	309	738
Bibliotek	1839	4534	29	174	429
Arkiv	53	103	1	16	31
Museum	2148	4886	31	51	116
Musikk institusjon	1082	2396	15	28	62
Scenekunst	1759	3518	22	24	48
Visuell kunst	59	205	1	15	52
Antall betalte årsverk					
Total	6938	15849	100	314	738
Mindre enn 1	227	699	4	37	114
1–2,9	866	2128	13	81	199
3–9,9	1523	3152	20	72	149
10–49,9	1749	3369	21	68	131
50 eller flere	1360	3196	20	20	47
Ukjent	1214	3305	21	36	98

NOTE: Spørsmålsstilling: «Omtrent hvor mange personer har utført frivillig arbeid det siste året? (Skriv antall personer.)»

Vi ser videre at det høyeste tallet på frivillige finnes innen museer og bibliotek, med i underkant av 5000 i hver gruppe. De laveste tallene finner vi innen visuell kunst (ca. 200) og arkiv (ca. 100). Scenekunst kommer med sine om lag 3500 frivillige også ut som en relativt stor arena for frivillig innsats, ettersom de nokså få institusjonene i materialet organiserer et høyt antall frivillige.

Tallene for de minste kategoriene er noe usikre, siden svært høye enkeltverdier slår kraftig inn på estimatene. For museer og scenekunst-institusjoner er det enkeltverdier på i overkant av 500. Beregningen forutsetter at fordelingen blant de som ikke har svart, er lik fordelingen blant de som har svart. Det totale estimatet er mindre sårbart for slike høye enkeltverdier enn det estimatene for undergrupper av institusjoner er.

Tabell 7. Estimat av antall frivillige årsverk, etter type institusjon og antall betalte årsverk

Type institusjon	Gjennomsnittlig antall timer til frivillig en vanlig uke, per frivillig*	Antall i populasjonen**	Estimert antall årsverk
Bibliotek	2,1	429	447
Arkiv	2,4	31	20
Museum	1,4	116	237
Musikk institusjon	4,1	62	291
Scenekunst	3,6	48	264
Visuell kunst	0,2	52	4
Total	2,1	738	1329
Antall betalte årsverk			
Total			
Mindre enn 1	0,8	114	31
1–2,9	1,7	199	192
3–9,9	3,0	149	296
10–49,9	2,3	131	293
50 eller flere	2,2	47	176
Ukjent	3,0	98	326
Total	2,2	738	1314

* Inkludert institusjoner som ikke benytter frivillige. ** Inkludert institusjoner som ikke har svart. NOTE: Spørsmålsstilling: «Omtrent hvor mange personer har utført frivillig arbeid det siste året? (skriv antall personer)». «Anslagsvis hvor mange timer arbeider de frivillige i en vanlig uke det siste året? (skriv antall timer)».

Når det gjelder antallet frivillige årsverk (Tabell 7), er estimatene noe mer usikre, av to grunner. For det første er det vanskelig for hver institusjon å estimere dette. For det andre kunne spørsmålsstillingen her oppfattes på ulike måter. Vi spurte «Anslagsvis hvor mange timer arbeider de frivillige i en vanlig uke det siste året? (skriv antall timer)». Vi var her ute etter antallet arbeidstimer per frivillig, men en del institusjoner har nok oppfattet dette som det samlede gjennomsnittet for alle frivillige. For å korrigere denne mulige feilkilden endret vi anslagene for alle som hadde oppgitt 20 timer eller mer på spørsmålet ved å dele dette på antallet frivillige. Dette gjaldt 24 institusjoner.

Vi ender da på et estimat på rundt 1300 årsverk, med noen variasjoner avhengig av om vi vektet for type institusjon og omfanget av betalt arbeid. Med tanke på de mulige feilkildene nevnt over er det grunn til å vurdere om dette anslaget er noe høyt. Sammenlikning med andre datakilder, som undersøkelsene om frivillig innsats (Fladmoe mfl. 2018) og Kulturrådets museumsstatistikk (Kulturrådet 2010), tyder imidlertid på at det er et rimelig estimat. Om vi bare inkluderer de som har gjort en frivillig innsats i beregningen, er gjennomsnittlig antall timer den siste uka 3,2. I frivillig innsats-undersøkelsene som er gjort siden 1998, er gjennomsnittet for frivillig arbeid innen kultursektoren siste år 3,0 (basert på svar om innsats fire uker).⁴

4. Takk til Audun Fladmoe for å ha gjort dette estimatet.

Med korrigeringsene som er gjort, tyder lite på at det gjennomsnittlige timebidraget som er estimert her, skiller seg vesentlig fra det frivillige arbeidet som ellers blir gjort innen kulturaktiviteter, og det er derfor grunn til å feste lit til estimatet på 1300 årsverk.

Innsatsen er mest omfattende innen musikk institusjoner og minst omfattende innen museer og institusjoner for visuell kunst. Her skiller resultatene seg fra resultatene i en studie fra Storbritannia som viser at timeinnsatsen innen museene er høyere enn innen biblioteker og arkiver (Howlett mfl. 2005). Tallene for museene er omtrent på nivå med det som framkommer i den norske museumsstatistikken fra 2010 (207 frivillige årsverk, mot 237 i denne studien) (Kulturrådet 2010).

Til sammenlikning rapporteres det til sammen om 9493 betalte årsverk i de 87 prosent av institusjonene vi har data for. Det ubetalte arbeidet utgjør dermed om lag 14 prosent av arbeidsinnsatsen som legges ned ved institusjonene. Dette er på linje med en dansk studie som viste at frivillighet utgjorde 14 prosent av museenes samlede arbeidskraft (Organisationen Danske Museer 2014). Imidlertid synes involveringen av frivillige innen bibliotekene å være betydelig større i Norge enn i Danmark. I den danske studien utgjorde frivillig innsats kun 2 prosent av den samlede arbeidskraften, mens det tilsvarende tallet i vårt materiale er 17 prosent.⁵ I en britisk studie av museer og gallerier er imidlertid innslaget av frivillighet i forhold til betalte årsverk betydelig større; her var omfanget av det frivillige arbeidet 64 prosent høyere enn det betalte arbeidet.⁶

En tredel av det frivillige arbeidet skjer innen biblioteker, som er den klart største kategorien. Imidlertid er det også nesten 300 frivillige årsverk innen musikk institusjoner. Det laveste tallet for frivillige årsverk finner vi innen arkiver (20) og visuell kunst (4). Så å si alt det frivillige arbeidet målt i årsverk forekommer innen institusjoner med mer enn ett årsverk betalt arbeid.

Hvem er de frivillige?

Institusjonene ble bedt om å beskrive hvilke aldersgrupper og kjønn de fleste frivillige tilhørte. Resultatene er sammenfattet i tabell 8 og 9 nedenfor.

Når det gjelder alderssammensetningen av de frivillige (tabell 8), er det en klar overvekt av personer over 40 år. Bare 16 prosent av institusjonene oppgir at de fleste frivillige er under 25 år. Her skiller kulturinstitusjonene seg fra frivillig sektor, der de frivillige er jevnt spredt ut over ulike aldersgrupper (Fladmoe mfl. 2018, 37).

5. 447 frivillige og 2460 betalte årsverk.

6. Rapport fra Museums & Galleries Commission's DOMUS (Digest of Museum Statistics), sitert i Orr (2006).

Tabell 8. Alderssammensetning av de frivillige (prosent)

	Under 25 år	25–39 år	40–66 år	67 år og over	n
Total	16	28	65	58	213
Type institusjon					
Bibliotek	7	25	68	64	123
Arkiv	0	13	38	88	8
Museum	0	6	64	75	36
Musikk institusjon	42	67	58	21	24
Scenekunst	82	53	59	29	17
Visuell kunst	0	20	80	0	5
Signifikans (kjkvadrat)	,000	,000	,480	,000	
Organisasjonsform					
Kommunal virksomhet	7	25	68	65	130
Stiftelse	25	18	55	78	40
Aksjeselskap	43	64	50	36	14
Frivillig organisasjon	42	58	92	17	12
Interkommunalt selskap	25	0	56	53	9
Annet	13	50	63	38	8
Signifikans (kjkvadrat)	,000	,000	,176	,004	

NOTE: Spørsmålsstilling: «Til hvilke aldersgrupper hører de fleste frivillige? Sett gjerne flere kryss.»

At frivillighet innen kulturinstitusjonene er dominert av eldre, samsvarer med britiske studier som viser at hovedtyngden er over 55 år, og at svært få unge er involvert i aktiviteten (se oversikt i Christidou & Hansen 2015; Howlett mfl. 2005). 70 prosent av de frivillige i Garbergs (2012) undersøkelse av museumsfrivillige svarte at de ville være frivillige fordi de ønsker seg en aktiv pensjonisttilværelse (se også Holmes 2003).⁷ Etter hvert som de eldre blir flere og har bedre helse og høyere utdanning, kan potensialet for å rekruttere frivillige i denne gruppen øke (Garberg 2012).

Her er det imidlertid store forskjeller mellom typer institusjoner. Innen arkiver (få observasjoner) og museer er det særlig mange pensjonister som er aktive. Dette sammenfaller med Garbergs (2012) studie av norske friluftsmuseer og en dansk studie av museer (Organisationen Danske Museer 2014), som begge viser en klar overvekt av eldre frivillige.⁸

Den største kategorien, bibliotekene, aktiverer primært frivillige over 40 år. Musikk institusjoner og scenekunst aktiverer færre eldre og flere yngre. Særlig framstår scenekunst institusjonene som dominert av unge frivillige.

7. Andre sentrale begrunnelser som ble oppgitt, var at de ville være til nytte (76 prosent), at de ville bidra med ferdigheter og kunnskap (56 prosent), og at de var interessert i historie (61 prosent).

8. I Garbergs studie var så mange som 92 prosent av de frivillige over 60 år, mens bare 8 prosent var under 60. I den danske undersøkelsen var 85 prosent over 55 år, 12 prosent i aldersgruppen 30–55 år og 3 prosent i aldersgruppen 15–29 år.

Hovedmønsteret fra museer og arkiver er altså ikke umiddelbart overførbart til andre typer institusjoner.

Også for organisasjonsform er det signifikante forskjeller. Kommunale virksomheter, stiftelser og interkommunale selskap (få observasjoner) aktiverer mange eldre frivillige. Innen aksjeselskap og frivillige organisasjoner er det flere unge som er aktive.

Forskjellene mellom institusjoner med ulikt omfang av betalt årsverk er mindre tydelige og ikke vist her.

Tabell 9. Kjønnssammensetning av de frivillige (prosent)

	Bare menn	For det meste menn	Like mange menn som kvinner	For det meste kvinner	Bare kvinner	n
Total	3	7	43	39	8	215
Type institusjon						
Bibliotek	3	6	31	48	12	124
Arkiv	25	13	25	25	13	8
Museum	3	22	57	16	3	37
Musikk institusjon	0	0	75	25	0	24
Scenekunst	0	0	59	41	0	17
Visuell kunst	0	0	60	40	0	5
Signifikans (kjikvadrat)						,000
Antall betalte årsverk						
Mindre enn 1	0	0	22	50	28	18
1–2,9	4	7	30	47	12	57
3–9,9	6	9	43	36	6	53
10–49,9	4	15	48	29	4	48
50 eller flere	0	0	56	44	0	16
Ukjent	0	0	70	30	0	23
Signifikans (kjikvadrat)						,010
Organisasjonsform						
Kommunal virksomhet	3	6	31	49	12	131
Stiftelse	3	13	58	28	0	40
Aksjeselskap	0	0	71	29	0	14
Frivillig organisasjon	0	0	69	23	8	13
Interkommunalt selskap	11	22	56	11	0	9
Annet	13	13	63	0	13	8
Signifikans (kjikvadrat)						,003

NOTE: Spørsmålsstilling: «Hvordan er kjønnssammensetningen av de frivillige?»

Tabell 9 viser at det er en overvekt av kvinner blant de frivillige. Totalt oppgir 47 prosent at det er flere kvinner enn menn, mens 10 prosent oppgir at det er flere menn enn kvinner. At kvinner er mer aktive enn menn, sammenfaller med andre undersøkelser (Howlett mfl. 2005). Også Howlett mfl. (2005) finner at kvinner er mest overrepresenterte i biblioteker (68 prosent av de frivillige) og noe mindre overrepresenterte innen museer og arkiver (henholdsvis 58 og 59 prosent). Også med hensyn til kjønnssammensetning

skiller institusjonene seg fra frivillig sektor, der det er like mange kvinner som menn som er aktive (Fladmoe mfl. 2018).

Det er imidlertid også her forskjeller mellom ulike typer av institusjoner. Arkivene (svært få observasjoner) og museene har det største innslaget av menn blant de frivillige. Musikk-, visuell kunst- og scenekunstinstitusjonene har den jevneste kjønnsfordelingen, men også blant disse er det flere institusjoner som har flere kvinner enn menn blant de frivillige. Disse resultatene bekrefter funnene i Garbergs (2012) studie av norske friluftsmuseer og i en dansk undersøkelse av museer (Organisationen Danske Museer 2014), som begge viste jevn kjønnsbalanse. Det ser altså ut til å være et gjennomgående trekk at museene og muligens også arkivene er mer preget av kjønnsbalanse enn de andre institusjonene.

Den største kategorien, bibliotekene, har en større overvekt av kvinner blant de frivillige enn gjennomsnittet. Det er videre en klar tendens til at kjønnsbalansen er mer jevn og kvinnedominansen mindre i de store institusjonene (målt i antall betalte årsverk) enn i de små.

Endelig finner vi en tendens til at kommunale virksomheter er mer kvinnedominerte enn andre organisasjonsformer. 61 prosent av de kommunale virksomhetene har en overvekt av kvinner. Forskjellene mellom de ulike undergruppene av institusjoner er statistisk signifikante.

Det er ingen sammenheng mellom alderssammensetningen og kjønns-sammensetningen, noe som betyr at kvinnedominansen er til stede uavhengig av alderen på de frivillige.

Hvilke oppgaver utfører de frivillige?

Institusjonene ble gitt en liste over ni ulike arbeidsoppgaver som de frivillige kunne ha utført, i tillegg til en «annet»-kategori. Det var mulig å krysse av for flere alternativer. Tabell 10 viser hvilke arbeidsoppgaver de frivillige utførte. Vi ser at den klart vanligste aktiviteten, som forekommer i mer enn halvparten av institusjonene som har benyttet seg av frivillige, er formidling og veiledning i form av omvisning, foredrag eller liknende. Denne arbeidsoppgaven, sammen med flere andre kategorier, krever kompetanse og kvalifikasjoner og vil oftest være gjentakende. Mye av frivilligheten ved institusjonene er dermed det Stebbins (1992) og Orr (2006) kaller «seriøs fritid».

I tråd med det Lord og Lord (2009) beskriver i sin klassifisering, tilhører hovedtyngden av arbeidet «oppgavefrivillighet» (*task volunteering*), mens oppgaver knyttet til styring og ledelse forekommer sjeldnere.

Formidlings- og veiledningsarbeid er vanlig innen alle institusjonstyper unntatt arkivene. Dette sammenfaller med en britisk studie som viste at de viktigste arbeidsoppgavene blant de frivillige var omvisning og fortolkning, i

tillegg til arbeid med samlinger og utstillinger, som også forekommer ofte i vår studie.⁹ Andelen som har utført slikt arbeid, samsvarer også med Howlett mfl. (2005), som dokumenterer at 50 prosent av frivillige ved britiske institusjoner har gitt råd eller informasjon til besøkende. Som i vår studie var dette vanligst blant museene. Formidlings- og omvisningsoppgaver var også den vanligste arbeidsoppgaven i en dansk studie av frivillighet i museene (Organisationen Danske Museer 2014).

Nest vanligst er tekniske funksjoner (38 prosent), som arbeid i billettluke eller kafé. Dette er særlig vanlig innen institusjoner som driver med musikk eller visuell kunst, og mindre vanlig innen den største kategorien, bibliotekene. 17 prosent av institusjonene brukte frivillige til arbeid med samlinger eller samlingsforvaltning. Dette var særlig vanlig blant museene. Vedlikehold eller vaktmesterarbeid ble utført ved 14 prosent av institusjonene, og dette var mest vanlig innen museer og institusjoner for visuell kunst. Den samme andelen utførte administrasjons- og kontorarbeid eller ulønnet styrearbeid. Dette var særlig vanlig innen musikk institusjonene.

Transkripsjon og digitalisering ble utført av frivillige ved 9 prosent av institusjonene, men dette forekom så å si bare blant museene (34 prosent) og arkivene (38 prosent).

Ulønnet styrearbeid forekom i 14 prosent av tilfellene og var mest vanlig blant musikk institusjonene. Den samme andelen utførte administrasjons- og kontorarbeid. Disse andelene er betydelig lavere enn i Howlett mfl.s britiske studie, som viste at 44 prosent av de frivillige utførte styrearbeid og 50 prosent administrativt arbeid. Dette kan tyde på at frivillige i mindre grad er involvert i styre- og administrasjonsarbeid i Norge enn i Storbritannia.

Moderering av diskusjonsforum og annet arbeid over internett forekom sjelden. De få (32) institusjonene der frivillige hadde utført «annet» digitalt arbeid, ble bedt om å spesifisere nærmere hva oppgavene hadde bestått i. Det vanligste svaret var da skanning og digitalisering av materiale (13 svar). 9 institusjoner pekte på arbeid med hjemmesider, sosiale medier og PR-arbeid. Andre svar var sortering, registrering og dokumentasjon (4), transkripsjon av arkivmateriale og dokumenter (4) og datakurs (2).

9. Rapport fra Resource (2002), sitert i Orr (2006).

Tabell 10. Arbeidsoppgaver utført av de frivillige, etter type institusjon (prosent)

	Bibliotek	Scene-kunst	Musikk-instit.	Museum	Visuell kunst	Arkiv	Signifikans	Totalt
Formidling og veiledning (omvisning, foredrag e.l.)	53	50	38	71	40	13	,024	53
Tekniske funksjoner (billettluke, kafearbeid e.l.)	23	61	75	55	100	0	,000	38
Arbeid med samlinger / samlingsforvaltning	11	11	13	42	20	13	,001	17
Administrasjons- og kontorarbeid	11	28	38	11	0	0	,004	14
Vedlikehold/ vaktmesterarbeid	6	6	13	45	40	0	,000	14
Ulønnet styrearbeid	2	22	48	24	40	0	,000	14
Transkripsjon og digitalisering	3	0	0	34	0	38	,000	9
Annet arbeid over internett	3	6	29	3	0	0	,000	6
Moderering av diskusjonsforum	5	0	4	0	0	0	,638	3
Annet	54	78	46	33	60	75	,028	52
N	124	18	24	38	5	8		217

Spørsmålsformulering: «Hva slags arbeidsoppgaver har de frivillige utført? Sett gjerne flere kryss.»

Vi ser også at «annet»-kategorien er svært stor. 52 prosent av institusjonene krysset av for dette. Også i Howlett mfl.s britiske studie (2005) var andelen som krysset av for «annet» arbeid svært høy (64 prosent). Dette viser at variasjonsbredden i arbeidsoppgavene er stor, men det kan også tyde på at kategoriene våre ikke traff helt virksomheten til institusjonene. Da institusjonene ble bedt om å spesifisere hva de «andre» arbeidsoppgavene var, pekte mange på frivilliges medvirkning ved arrangementer uten å spesifisere nærmere hva de frivillige hadde bidratt med. Howlett mfl. (2005) viser også at det å medvirke i organiseringen av arrangementer er en av de viktigste funksjonene til de frivillige (56 prosent av institusjonene). En del av dette arbeidet fanges likevel trolig opp av kategorien «tekniske funksjoner», som 38 prosent av våre institusjoner har benyttet seg av.

I spesifiseringen av «andre» aktiviteter nevnte også en del språktrening for fremmedspråklige eller leksehjelp. Variasjonsbredden var imidlertid stor, noe som sammen med de store variasjonene mellom ulike typer institusjoner viser at det er vanskelig å fange mangfoldet i aktivitetene som blir utført på institusjonene, med forhåndsdefinerte kategorier.

Tabell 11a. Arbeidsoppgaver utført av de frivillige, etter antall betalte årsverk ved institusjonen (prosent)

	<1	1–2	3–9	10–49	>=50	Ukjent	Signifi- kans	Totalt
Formidling og veiledning (omvisning, foredrag e.l.)	39	46	66	51	69	39	,099	53
Tekniske funksjoner (billettluke, kafearbeid e.l.)	22	23	31	43	50	87	,000	38
Arbeid med samlinger / samlingsforvaltning	28	14	4	27	31	17	,015	17
Administrasjons- og kontorarbeid	11	13	13	6	25	35	,029	14
Vedlikehold/ vaktmesterarbeid	17	5	2	20	44	26	,000	14
Ulønnet styrearbeid	0	7	9	12	19	57	,000	14
Transkripsjon og digitalisering	6	2	6	22	25	0	,000	9
Annet arbeid over internett	11	2	2	6	0	26	,001	6
Moderering av diskusjonsforum	0	4	6	2	0	4	,800	3
Annet	56	53	53	54	50	44	,971	36
n	18	56	55	49	16	23		314

Det er visse forskjeller mellom institusjoner av ulik størrelse (tabell 10). Hovedtendensen er at store institusjoner med mange ansatte benytter seg av flere funksjoner, inkludert billettluke/kafearbeid, administrasjons- og kontorarbeid, vedlikehold og vaktmesterarbeid, ulønnet styrearbeid og transkripsjon og digitalisering. Den eneste aktiviteten som er vanligere blant små institusjoner, er annet arbeid over internett.

Samarbeid om frivillig innsats

Ovenfor har vi sett at de aller fleste institusjonene involverer frivillige i driften. I tabell 11a ser vi nærmere på hvem som har vært samarbeidspartner i organiseringen av det frivillige arbeidet, som andel av institusjonene som har samarbeidet med frivillige organisasjoner om organisering av frivillig innsats.

Tabell 11b. Samarbeid med ulike typer av organisasjoner om organisering av frivillighet (prosent av institusjoner som har samarbeidet med organisasjoner om organisering av frivillige).

	Biblio- tek	Scene- kunst	Musikk- institu- sjon	Museum	Visuell kunst	Arkiv	Total
Historielag	42	7	0	48	25	33	37
Venneforening	14	14	22	87	0	17	29
Skole og utdanning	26	64	22	19	50	17	28
Andre kulturorganisasjoner	23	21	22	32	50	17	25
Husflidslag	23	0	0	36	25	17	22
Festivaler	17	21	33	23	50	17	20
Pensjonistforening	19	7	0	19	0	17	16
Forening for slektsforskning	17	0	0	16	0	50	15
Teater, dans	8	57	11	16	25	17	15
Hobby og fritid	19	0	0	16	0	17	15
Musikklag, korps	7	50	11	19	0	33	14
Sosiale tjenester	16	14	11	7	0	17	13
Kunst, film, litteratur	14	14	11	7	50	0	12
Idrettslag	6	29	0	13	0	17	9
Kor	3	29	11	10	25	17	9
Folkemusikk	5	0	33	16	0	0	8
Kulturvernlag	1	0	0	32	0	0	7
Helse	11	0	0	0	0	0	7
Annen musikk	3	0	44	7	0	0	6
Yrkes- og fagforening	3	0	0	10	25	0	5
Politisk arbeid	7	0	0	0	0	0	4
Velforening/borettslag	1	0	0	7	0	0	2
Annet	27	12	0	9	0	0	17
Gjennomsnittlig antall kategorier man samarbeider med	2,8	3,3	2,3	4,4	3,3	3,0	3,2

Tabellen viser at alle typer institusjoner samarbeider bredt. I gjennomsnitt har institusjonene samarbeidet med 3,2 ulike typer organisasjoner. Tallet er høyest for museer (4,4) og lavest for biblioteker (2,8) og musikk-institusjoner (2,3).

Det er stor spredning med hensyn til hvem man har samarbeidet med. Den aller vanligste samarbeidspartneren på tvers av type er historielag. 37 prosent av institusjonene som har samarbeidet med en institusjon om organisering av frivillige, har samarbeidet med et historielag, og denne relasjonen er vanligst blant museer og biblioteker. Deretter følger ulike typer venneforeninger. Her er det særlig museene som har samarbeidet, i hele 87 prosent av tilfellene.

Betydningen av venneforeninger, særlig innen museene, understrekes av Garberg (2012), som hevder at alt frivillig arbeid innen disse institusjonene er knyttet til venneforeninger. Ifølge Tveiten (2016) kan i praksis venne-

foreninger brukes som synonym til frivillighet i museenes dagligtale.¹⁰ Ifølge Garberg (2014) har venneforeningene en mer sentral rolle innen norske museer enn i land med en lengre tradisjon for frivillighet innen institusjoner, som Storbritannia og USA, der rollene til venneforeninger og institusjoner i større grad er atskilt.

Mange (28 prosent) samarbeider også med utdanningsinstitusjoner og -organisasjoner. Dette er særlig utbredt innen scenekunst og museer. 25 prosent har samarbeidet med andre kulturorganisasjoner. En relativt stor andel (22 prosent) har samarbeidet med husflidslag om organisering av frivillighet, og her er det museer som skiller seg ut. Festivaler er en annen vanlig samarbeidspartner (20 prosent). Dette forekommer oftest innen musikk-institusjoner og institusjoner for visuell kunst. Deretter følger en rekke ulike typer organisasjoner innen kultur, hobbyvirksomhet og idrett. Minst vanlig er samarbeid på tvers av felt, som organisasjoner innen helse, fagforeninger, politisk arbeid og velforeninger/borettslag. Denne typen organisasjoner har bare en marginal andel av institusjonene samarbeidet med.

Institusjonene ble også stilt et åpent spørsmål om hvilke prosjekter de frivillige arbeidet med. Svarene er visualisert i ordskyen i figur 1, som viser beskrivelser som ble brukt av minst to institusjoner.

Figur 1. Hvilke prosjekter har de frivillige arbeidet med?

10. Tveiten gir også en mer detaljert oversikt over ulike typer venneforeninger som har ulike funksjoner innen museene.

Det vanligste svaret var språkkaféer, et tilbud til fremmedspråklige ved bibliotekene. 31 av institusjonene trakk fram denne ordningen. Mange nevnte også at frivillige medvirket ved ulike arrangementer. En del nevnte leseombudsordningen, der en person leser høyt for de som ikke kan lese selv. For øvrig var det stor variasjonsbredde i tiltakene som de frivillige medvirket i.

Hvordan arbeides det med å rekruttere og beholde frivillige?

Institusjonene ble stilt et åpent spørsmål om hvordan de arbeider for å trekke frivillige inn i virksomheten og beholde disse over tid. Svarene faller i tre omtrent like store grupper: for det første de som beskriver ulike former for *rekrutteringsframstøt*, for det andre de som vektlegger *samarbeid* med lokalsamfunnet, og for det tredje de som beskriver ulike former for *pleie av de frivillige*.

Når det gjelder rekrutteringsframstøt, er det fire hovedkanaler: gjennom internett og sosiale medier, gjennom sosiale nettverk og, noe sjeldnere, gjennom stands og annen utadrettet aktivitet og gjennom dialog med kunder og besøkende.

Relativt mange (31 institusjoner) annonserer på Facebook-sider eller egne nettsider. Nesten like mange (24) rekrutterer via «jungeltelegrafene», via «munn-til-munn-metoden» eller gjennom nettverkene til eksisterende frivillige eller ansatte. Noen få (9) bruker stands eller ulike kampanjer for å nå fram, mens omtrent like mange (8) henvender seg til besøkende eller kunder. Totalt sett framstår sosiale medier og sosiale nettverk som de viktigste rekrutteringskanalene. Det er få (5 institusjoner) som oppgir at de frivillige selv har meldt seg til tjeneste, men dette er trolig en konsekvens av måten spørsmålet er stilt på (at vi spør eksplisitt om institusjonens strategier). Våre funn sammenfaller godt med en studie på individnivået av museumsfrivillige av Christidou og Hansen (2015). I denne studien kom det fram at de viktigste rekrutteringsveiene var gjennom sosiale nettverk og gjennom å ta kontakt med enkeltpersoner. Også i Howlett mfl.s (2005) britiske studie var rekruttering gjennom sosiale nettverk den viktigste veien inn i frivillighet, i tillegg til at de frivillige selv hadde oppsøkt institusjonen.¹¹

Den andre gruppen vektlegger samarbeid med lokalmiljøet. 31 institusjoner framholder samarbeid med venneforeninger eller andre foreninger i lokalmiljøet. Mange i Christidou og Hansens (2015) studie oppga også at de ble museumsfrivillige gjennom engasjement og nettverk i andre foreninger. Samarbeid med skole og andre offentlige institusjoner forekommer sjeldnere (6 og 3 svar). I tillegg til dette forteller 18 institusjoner at de samarbeider med Frivilligsentralen om rekruttering. Betydningen av ressursentre for frivillighet

11. Henholdsvis 74 og 75 prosent av de frivillige innen museer, biblioteker og arkiver.

understrekes også av Brudney og Gazleys (2005) studie av amerikansk offentlig sektor, som viser at involveringen av frivillige i offentlig tjenesteyting var betydelig vanligere der det fantes slike ressursentre. Rollen til slike sentraler vektlegges også som en viktig infrastruktur i den europeiske håndboken for frivillighet innen museer og kulturarvinstitusjoner (Da Milano mfl. 2009).

Den tredje gruppen peker på ulike måter å pleie relasjonen til de frivillige på. Disse svarene omhandler mest hvordan man skal beholde de frivillige man alt har rekruttert. 36 institusjoner oppgir at de gir frivillige ulike former for belønninger, som billetter til forestillinger, rabatter, fester og sosiale samlinger. Relativt mange (18) peker på at det er viktig å gi anerkjennelse og oppmuntring, gi små oppmerksomheter og «framsnakke» betydningen av frivillighet. Betydningen av belønninger og anerkjennelse bekreftes også av Christidou og Hansens (2015) studie, som viser at flertallet av de museumsfrivillige hadde mottatt feedback på innsatsen, og at mange også hadde mottatt ulike goder for innsatsen, framfor alt fri adgang til museer. Det store flertallet (77 prosent) i denne studien var tilfredse med godene de fikk som følge av innsatsen. Eksklusiv tilgang til museer og samlinger i bytte for frivillig innsats har blitt framhevet som en av de viktigste belønningene for å delta i slik virksomhet (Orr 2006). Det sosiale aspektet ved innsatsen, som gjenspeiles i mange av godene institusjonene tilbyr, var den viktigste motivasjonen for å arbeide frivillig i Christidou og Hansens (2015) studie. Noen færre i vårt materiale peker på betydningen av opplæring, kurs og faglig oppfølging (12), mens en siste gruppe er opptatt av at arbeidet skal føles lett, og at arbeidsoppgavene skal være tilpasset motivasjonen (7).

Vi finner altså at mange institusjoner framhever begge belønningsdimensjonene Lord og Lord (2009) peker på i sin håndbok for museumsdrift, nemlig mulighet til individuell utvikling, og sosial anerkjennelse. I tillegg framhever institusjonen konkrete belønninger for innsatsen.

Oppsummering

Analysene har vist at frivillig innsats er utbredt blant kulturinstitusjonene. 70 prosent har brukt frivillige i løpet av de siste fem årene og 66 prosent i løpet av det siste året. Totalt estimerer vi at i underkant av 16 000 mennesker har gjort en frivillig innsats innen en kulturinstitusjon i løpet av det siste året, eller 0,4 prosent av befolkningen mellom 16 og 79 år. Til sammenlikning gjorde 24 prosent av befolkningen frivillig arbeid for den frivillig organiserte kultursektoren. Som andel av tallet på institusjoner er innslaget av frivillige størst innen museer, musikk institusjoner og institusjoner for scenekunst. Museene og bibliotekene er størst om vi ser på det faktiske antallet frivillige. Lite frivillighet skjer innenfor arkivene og institusjoner for visuell kunst.

Vi estimerer omfanget av det frivillige arbeidet innen kulturinstitusjonene til å være omkring 1300 årsverk. Det gjennomsnittlige timebidraget er størst innen musikk- og scenekunst institusjoner, mens det er lavest innen museer og institusjoner for visuell kunst. Det er en klar overvekt av frivillige over 40 år

innen kulturinstitusjonene. Særlig innen arkiver (få observasjoner) og museer er det mange pensjonister som er aktive. Også den største kategorien, bibliotekene, aktiverer primært frivillige over 40 år, mens musikk institusjoner og scenekunst aktiverer flere yngre. Det er videre en overvekt av kvinner blant de frivillige. Særlig gjelder dette små institusjoner, og dessuten den største gruppen av institusjoner i materialet, bibliotekene.

De vanligste arbeidsoppgavene blant de frivillige er for det første formidling og veiledning i form av omvisninger og foredrag og for det andre tekniske funksjoner, som billettluke- og kaféarbeid. Blant museer er i tillegg arbeid med samlinger, vedlikeholdsarbeid og transkripsjon og digitalisering viktige arbeidsoppgaver, mens ulønnet styrearbeid forekommer oftest innen musikk institusjonene. Bredden av arbeidsoppgaver øker med størrelsen på institusjonene målt i antall ansatte. Når det gjelder konkrete prosjekter institusjonene arbeidet med, forekom språkkaféer for fremmedspråklige oftest, mens mange også pekte på at frivillige var viktige i forbindelse med avvikling av arrangementer.

Institusjonene oppgir ulike strategier for å rekruttere og beholde frivillige. Rekrutteringen skjer hovedsakelig gjennom internett og sosiale medier og gjennom sosiale nettverk. Mange samarbeider også med aktører i lokalmiljøet i dette arbeidet. Når det gjelder pleie av de frivillige, tilbys det ulike former for belønninger, og institusjonene er også opptatt av å gi anerkjennelse for det frivillige arbeidet.

Kjennetegn ved samarbeidet mellom institusjonene og frivillige

Hva kjennetegner samarbeidet mellom institusjonene og frivillige? I denne delen ser vi nærmere på hvem som er de vanligste samarbeidspartnere for institusjonene, om man samarbeider med enkeltfrivillige eller organisasjoner, og hvem som tar initiativ til samarbeidet. Vi ser først på samarbeid om organisering av frivillig innsats ved institusjonene og deretter på samarbeidsrelasjoner med frivillige aktører mer bredt. Dette er relasjoner og prosjekter som ikke nødvendigvis omfatter frivillig arbeid ved institusjonen.

Ulike områder og former for samarbeid

Nedenfor vil vi se på hva som kjennetegner samarbeidsrelasjonene mellom institusjonene og ulike frivillige aktører i organiseringen av det frivillige arbeidet.

Tabell 7 viser i hvilken grad institusjonene har samarbeidet med enkeltfrivillige og i hvilken grad de har samarbeidet med en organisasjon. Tabellen viser at i halvparten av tilfellene er det snakk om begge deler: Institusjonen forholder seg både til enkeltfrivillige og til en organisasjon. Om vi slår sammen andelen som har samarbeidet med enkeltfrivillige og andelen som svarer «begge deler», finner vi at 78 prosent har samarbeidet med enkeltfrivillige. Dette samsvarer godt med undersøkelsen til Eimhjellen og Loga (2017). Her var søkelyset rettet mot samarbeidet mellom offentlig sektor og frivillige aktører mer generelt, og det ble funnet at 72 prosent av institusjonene innen offentlig sektor har samarbeidet med enkeltfrivillige. Andelen som har samarbeidet med en frivillig organisasjon i koordineringen av de frivillige, er 70 prosent (48 + 22 prosent). Dette betyr at både uformelle bånd til enkeltfrivillige og samarbeid med organisasjoner er vanlige måter å organisere den frivillige innsatsen på.

Tabell 12. Samarbeid med enkeltfrivillige eller lag/organisasjon om frivillig innsats (prosent av institusjoner som har benyttet seg av frivillige siste fem år)

	Samarbeid med enkeltfrivillige	Organisert i samarbeid med et lag / en organisasjon	Begge deler	N
Total	30	22	48	215
Type institusjon				
Bibliotek	28	21	51	124
Arkiv	25	38	38	8
Museum	16	16	68	37
Musikk institusjon	63	21	17	24
Scenekunst	18	29	53	17
Visuell kunst	60	40	0	5
Signifikans (kjikvadrat)				,003
Antall betalte årsverk				
Mindre enn 1	50	17	33	18
1–2,9	37	23	40	57
3–9,9	17	25	59	53
10–49,9	17	25	58	48
50 eller flere	13	13	75	16
Ukjent	65	17	17	23
Signifikans (kjikvadrat)				,000

NOTE: Spørsmålsstilling: «Har innsatsen vært organisert gjennom lag/organisasjoner institusjonen har samarbeidet med, eller har institusjonen samarbeidet med enkeltfrivillige?»

Det er forskjeller mellom typer av organisasjoner. Museer og scenekunst-institusjoner tenderer til å i større grad søke kontakt med organisasjoner, mens musikk institusjoner og institusjoner innen visuell kunst oftere samarbeider med enkeltfrivillige. Den største kategorien, bibliotekene, plasserer seg rundt gjennomsnittet.

Videre viser tabellen at jo større institusjonen er, målt i antall betalte årsverk, jo oftere samarbeider den med organisasjoner, ikke enkeltfrivillige. Dette tyder på at formaliseringsgraden av samarbeidet øker når institusjonen øker i størrelse.

For å undersøke graden av samskaping i relasjonene mellom institusjonene og de frivillige aktørene stilte vi også noen spørsmål om hvem som tok initiativ til den frivillige innsatsen ved institusjonen. Hvem som er den aktive og initierende part, kan være med på å legge premisene for innholdet i samarbeidet. Det var her mulig å krysse av for flere alternativer. Svarene er oppsummert i tabell 13.

Tabell 13. Samarbeid med enkeltfrivillige eller lag/organisasjon (prosent av institusjoner som har benyttet seg av frivillige siste fem år)

	På initiativ fra institusjonen	På initiativ fra frivillige aktører	På initiativ fra offentlige myndigheter	N
Total	81	53	10	219
Type institusjon				
Bibliotek	79	50	12	125
Arkiv	50	88	6	8
Museum	82	71	8	38
Musikk institusjon	88	29	5	24
Scenekunst	94	50	0	18
Visuell kunst	100	33	13	6
Signifikans (kji kvadrat)	,089	,008	,738	
Antall betalte årsverk				
Mindre enn 1	74	37	11	19
1–2,9	72	69	16	57
3–9,9	86	64	9	55
10–49,9	82	65	4	49
50 eller flere	88	81	6	16
Ukjent	96	26	9	23
Signifikans (kji kvadrat)	,148	,000	,479	

Analysen viser at det vanligste er at institusjonen tar initiativ til samarbeidet. Dette skjer i hele fire av fem tilfeller. Blant litt over halvparten av institusjonene har det imidlertid vært tilfeller der frivillige aktører har tatt initiativ. Det er sjelden at initiativet kommer fra eksternt hold (fra offentlige myndigheter). Selv om det er vanligst at initiativet kommer fra institusjonen selv, er det altså en stor andel av samarbeidsrelasjonene som initieres av frivillige aktører, som dermed i stor grad er med på å legge premissene for samarbeidet.

Forskjellene mellom typer organisasjoner er betydelige kun når det gjelder i hvilken grad frivillige aktører har tatt initiativet.» Det forekommer oftest blant arkivene og museene og sjeldnest blant musikk institusjoner og institusjoner for visuell kunst. Den største kategorien, bibliotekene, plasserer seg omtrent i midten. Det er videre en tendens til at frivillige aktører i størst grad oppsøker store institusjoner med mange ansatte. Blant de minste institusjonene, de med færre enn én ansatt, er det bare 37 prosent av institusjonene som har inngått et samarbeid om frivillig innsats, som oppgir at initiativet kom fra frivillige aktører. Blant institusjonene med 50 ansatte eller flere er den tilsvarende andelen derimot 81 prosent. Det var ikke signifikante sammenhenger mellom organisasjonsform og hvem som hadde tatt initiativet, og denne krysstabellen er derfor ikke vist her.

Samskaping med frivillige organisasjoner

En del institusjoner som ikke benytter seg av frivillig innsats, kan likevel ha samarbeidsrelasjoner med frivillige aktører om ulike prosjekter. Vi stilte derfor et separat spørsmål om institusjonen har hatt samarbeidsrelasjoner med frivillige aktører de siste fem årene, og stilte oppfølgingsspørsmål om kjennetegn ved dette samarbeidet. Vi inkluderte både enkeltfrivillige, uformelle frivillige nettverk og frivillige lag og organisasjoner. Vi var her ute etter å fange samarbeidsrelasjoner med frivillige aktører mer bredt, og ikke bare organiseringen av frivillig innsats ved institusjonen. For eksempel kan det frivillige arbeidet foregå bare innenfor rammene av organisasjonen/aktøren det samarbeides med, eller samarbeidet kan drives av betalte ansatte fra begge parter. Institusjonene ble imidlertid instruert til å også ta med samarbeidsprosjekter som ble nevnt under delen om frivillig innsats. Samskapingstemaet er spesielt relevant for institusjoner som tilhører offentlig sektor.

Tabell 14 viser at det overveldende flertallet av institusjonene, 85 prosent, har samarbeidet med frivillige aktører. Integrasjonen med frivillige aktører i lokalsamfunnet er dermed omfattende. Dette er stort sett gjennomgående blant alle institusjoner uavhengig av type, organisasjonsform og størrelse. Kun i to mindre kategorier, arkivene og institusjoner for visuell kunst, fant vi en noe lavere andel, men også her hadde flertallet inngått i slike samarbeidsrelasjoner (henholdsvis 65 og 64 prosent). Samarbeidet med frivillige aktører er altså utbredt blant alle typer institusjoner på kulturfeltet.

Tabell 14. Samarbeid med frivillige aktører siste fem år (prosent av institusjoner som har samarbeidet)

	Har samarbeidet med frivillige aktører siste fem år	n
Total	85	314
Type institusjon		
Bibliotek	89	175
Arkiv	65	18
Museum	79	53
Musikk institusjon	89	28
Scenekunst	88	25
Visuell kunst	64	15
Signifikans (kjikvadrat)	,015	
Antall betalte årsverk		
Mindre enn 1	73	37
1–2,9	89	81
3–9,9	90	72
10–49,9	85	68
50 eller flere	80	20
Ukjent	79	36
Signifikans (kjikvadrat)	,179	
Organisasjonsform		
Kommunal virksomhet	89	185
Stiftelse	80	15
Aksjeselskap	80	20
Frivillig organisasjon	94	16
Interkommunalt selskap	71	61
Annet	71	17
Signifikans (kjikvadrat)	,112	

NOTE: Spørsmålsstilling: «Har institusjonen samarbeidet med frivillige aktører de siste fem årene? Her tenker vi både på enkeltfrivillige, uformelle frivillige nettverk og en eller flere frivillige lag/organisasjoner. Regn også med prosjekter du har nevnt tidligere i undersøkelsen.»

Institusjonene ble deretter bedt om å angi inntil «fem prosjekter der institusjonen har samarbeidet med frivillige aktører de siste fem årene». Svarene er oppsummert i ordskyen i Figur 2.¹² Figuren viser ord som har blitt nevnt minst fire ganger av institusjonene.

12. Kun ord som inneholder substansiell informasjon om samarbeidsprosjektet, er beholdt i figuren. Ord i bestemt form og flertall er erstattet med ubestemt form og entall.

Figur 2. Samarbeidsprosjekter med frivillige aktører siste fem år

Som i figur 2 framstår språkkaféer for fremmedspråklige på biblioteket som det vanligste samarbeidsprosjektet. Hele 52 institusjoner nevner at de har samarbeidet med frivillige aktører om et slikt prosjekt. Videre er det vanlig å samarbeide om ulike arrangementer. 22 institusjoner nevner prosjekter rettet mot barn. Av frivillige aktører i lokalmiljøet framstår frivilligsentraler som den vanligste samarbeidspartneren, ved siden av historielag, Røde Kors og venneforeninger. Mange samarbeider også om festivaler og konserter. Ordningen med leseombud innebærer også ofte samarbeidsrelasjoner. En del har samarbeidet om leksehjelp. Ut over dette illustrerer figuren at det har blitt samarbeidet om et vidt spekter av aktiviteter.

Tabell 15. Antall samarbeidsprosjekter siste fem år, etter type institusjon

	Antall samarbeidsprosjekter nevnt						Snitt	n
	0	1	2	3	4	5		
Total	26	17	15	14	12	17		312
Type institusjon								
Bibliotek	21	20	18	13	13	15		173
Arkiv	50	22	6	0	11	11		18
Museum	30	6	17	17	9	21		53
Musikk institusjon	32	11	7	11	7	32		28
Scenekunst	16	24	8	20	12	20		25
Signifikans (kjkvadrat)	,114							

Tabell 15 viser antallet samarbeidsprosjekter institusjonene har hatt siste fem år, basert på hvor mange prosjekter hver enkelt institusjon nevnte i skjemaet. Det maksimale antallet var fem prosjekter. Tabellen viser at samarbeidet er omfattende og utbredt, og at det ikke er signifikante variasjoner mellom institusjonstypene. To av tre institusjoner samarbeider om to eller flere prosjekter, og én av seks (17 prosent) har hatt fem eller flere samarbeidsprosjekter.

Samskaping: initiering, styring og kontroll

Samskaping er en ny måte å forstå samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor på. Tverrsektorielt samarbeid blir stadig oftere framhevet som en måte å skape gode lokalsamfunn. Samskaping kan i varierende grad være enten symmetrisk eller styrt av en av partnerne. I et samskapingperspektiv er sentrale indikatorer hvem som har tatt initiativ til samarbeidsprosjektet, og hvem som har hatt styring og kontroll med prosjektet. Eimhjellen og Loga (2017) skiller mellom fire typer av samskaping mellom offentlig sektor og frivillige aktører, og denne inndelingen har relevans for våre analyser, særlig når det gjelder institusjonene i materialet som tilhører offentlig sektor.

Styrt samskaping har (den offentlige) institusjonen som sentral aktør og er preget av forutsigbarhet. Institusjonen er den sentrale aktøren i samarbeidet og har klart definerte mål og virkemidler for samarbeidet. Det innebærer at den oftest tar initiativ til samskapingen, at den definerer innholdet og formålet i prosjektet, og at den styrer prosessen. Innen denne typen samskaping har den frivillige aktøren en rolle i utføringen av prosjektet, men bidrar ikke til å initiere eller utforme det.

Innen *ansvarliggjørende samskaping* har fortsatt institusjonen en definerende og styrende rolle, men vil prøve å ha en mer tilbaketrukket rolle og la samarbeidspartneren stå for innholdet i prosjektet. Den offentlige aktøren legger til rette og stiller ressurser til rådighet. Som ved styrt samskaping er det bare innen utføringen av prosjektet at den frivillige aktøren spiller en rolle.

Likeverdig samskaping er kjennetegnet ved at resultatet av samarbeidet ikke er forhåndsbestemt av den offentlige aktøren, samtidig som denne har en

sentral rolle i prosessen. Institusjonen har her ikke definisjonsmakt over resultat og mål for samskapingen, og resultatet er ikke like forutsigbart. Det er bare i prosessen med å identifisere området for samskapingen og å ta initiativ til samarbeidet at det offentlige spiller en definerende rolle, ikke i selve samskapingsprosessen. Her vil ofte styringen med prosjektet ligge hos samarbeidspartneren.

Innen *fasiliterende samskaping* har den offentlige institusjonen en mer tilbaketrukket rolle. Her vil det ofte være samarbeidspartneren som tar initiativ til prosjektet. Det kan være frivillige organisasjoner som identifiserer en oppgave som de ønsker at en offentlig institusjon skal være med på å løse. Her har samarbeidspartneren den ledende rollen når det gjelder både initiering av samarbeidet, utformingen av prosjektet og selve utføringen.

Tabell 16 viser at initiativet til samarbeidsprosjektene oftest kommer fra institusjonen selv. Dette skjer i 72 prosent av tilfellene. Disse tallene er noe høyere enn for samarbeidsrelasjoner mellom kommunen og frivillige aktører generelt. I Eimhjellen og Logas (2017) materiale er det kommunen som tar initiativet i 60 prosent av tilfellene, mens frivillige aktører gjør det i 33 prosent av tilfellene.¹³

13. Deres materiale er begrenset til kommuner som har en definert frivillighetspolitikk.

*Tabell 16. Hvem tok initiativ til det sist oppstartede samarbeidsprosjektet?
Prosent*

	Institusjonen	Den frivillige aktøren	Andre	n
Total	72	25	3	254
Type institusjon				
Bibliotek	70	27	3	148
Arkiv	64	36	0	11
Museum	75	25	0	40
Musikk institusjon	71	21	8	24
Scenekunst	82	18	0	22
Visuell kunst	78	11	11	9
Signifikans (kjikvadrat)	,545			
Organisasjonsform				
Kommunal virksomhet	69	28	3	156
Stiftelse	67	28	4	46
Aksjeselskap	75	25	0	16
Frivillig organisasjon	93	7	0	14
Interkommunalt selskap	100	0	0	10
Annet	67	25	8	12
Signifikans (kjikvadrat)	,471			

NOTE: Spørsmålsstilling: «Hvem tok initiativet til dette prosjektet?»

Dette hovedtrekket gjelder på tvers av institusjonstype. Det er heller ikke forskjeller mellom sektorer her. Innen kommunale og interkommunale selskap er det samlet rundt 70 prosent av relasjonene som er initiert fra en offentlig institusjon. Det er heller ikke signifikante forskjeller mellom små og store institusjoner målt i antall betalte årsverk (ikke vist).

Den som tar initiativet til prosjektet, vil ofte definere rammene og premissene for samarbeidet. Dette antyder at fasiliterende samskaping er en lite utbredt samarbeidsform blant kulturinstitusjonene, og at den er noe mindre utbredt blant kulturinstitusjonene innen kommunal sektor enn innen kommunal sektor generelt.

Tabell 17. Hvem definerte innholdet og formålet i samarbeidsprosjektet?
Prosent

	Institu- sjonen alene	Institu- sjonen med innspill fra den frivillige aktøren	Institu- sjonen og den frivillige aktøren sammen	Den frivillige aktøren med innspill fra institu- sjonen	Den frivillige aktøren alene	n
Total	16	17	54	11	2	249
Type institusjon						
Bibliotek	15	13	58	13	1	144
Arkiv	0	36	55	9	0	11
Museum	8	15	65	10	3	40
Musikkinstitusjon	33	17	42	8	0	24
Scenekunst	27	36	27	5	5	22
Visuell kunst	25	25	38	13	0	8
Signifikans (kjkvadrat)	,106					
Organisasjonsform						
Kommunal virksomhet	15	15	56	14	1	152
Stiftelse	22	11	53	11	2	45
Aksjeselskap	13	31	50	0	6	16
Frivillig organisasjon	14	43	36	7	0	14
Interkommunalt selskap	10	40	50	0	0	10
Annet	25	8	58	8	0	12
Signifikans (kjkvadrat)	,301					

NOTE: Spørsmålsstilling: «Hvem definerte innholdet og formålet i samarbeidsprosjektet?»

Når det gjelder definering av innholdet og formålet i samarbeidsprosjektet, er det en liten overvekt av institusjonene som sier at dette ble gjort av institusjonen og den frivillige aktøren i fellesskap (54 prosent, tabell 17). I 17 prosent av tilfellene var det institusjonen som definerte innholdet og formålet med innspill fra den frivillige aktøren. Bare i 13 prosent av tilfellene var det den frivillige aktøren som la hovedpremissene for samarbeidet, enten med innspill fra institusjonen eller alene. Derimot var det i 33 prosent av tilfellene institusjonen som la hovedpremissene, enten alene eller med innspill fra den frivillige aktøren.

Svarfordelingen også på dette spørsmålet er den samme uavhengig av institusjonenes type, organisasjonsform og størrelse. Hovedbildet er at premissene for samarbeidet enten blir utformet i fellesskap, eller at det er styrt av institusjonen. For et flertall av institusjonene er samskaping en god beskrivelse når det gjelder definering av innhold og formål.

Omfanget av det vi kan kalle styrt samskaping blant de kommunale institusjonene, er omtrent det samme innen kultursektoren som innen kommunal sektor i sin alminnelighet. Forekomsten av tilfeller der institusjonen alene legger premissene for samarbeidet, er imidlertid noe høyere blant kulturinstitusjonene. I Eimhjellen og Logas (2017) undersøkelse var det bare i 3 prosent av tilfellene kommunen som la premissene alene. I 25 prosent av tilfellene var det kommunen med innspill fra frivillige, i 63 prosent

var det kommunen og de frivillige sammen, i 7 prosent var det de frivillige med innspill fra kommunen, og i 2 prosent var det den frivillige aktøren alene.

Det er en sammenheng mellom hvem som tar initiativet til samarbeidet, og hvem som legger premissene (ikke vist i egen tabell). Der initiativet kommer fra institusjonen, er det i 43 prosent av tilfellene institusjonen alene eller institusjonen med innspill fra den frivillige aktøren som definerer innhold og formål. Den frivillige aktøren på sin side definerer innhold og formål i bare 2 prosent av tilfellene (n=178). Der initiativet kommer fra en frivillig aktør, er det imidlertid bare i 3 prosent av tilfellene at institusjonen legger hovedpremissene for innhold og formål, mens den frivillige aktøren gjør det i 44 prosent av tilfellene.

En siste indikator på samskaping er hvem som i hovedsak styrer prosessen i prosjektet (tabell 18). Også her var det et knapt flertall av institusjonene som gjorde dette sammen med den frivillige aktøren. Det var vanligere at institusjonene hadde hovedkontrollen (34 prosent av tilfellene) enn at den frivillige aktøren hadde det (15 prosent).

Tabell 18. Hvem styrte i hovedsak prosessen i samarbeidsprosjektet? Prosent

	Institu- sjonen alene	Institu- sjonen med innspill fra den frivillige aktøren	Institu- sjonen og den frivillige aktøren sammen	Den frivillige aktøren med innspill fra institu- sjonen	Den frivillige aktøren alene	n
Total	23	11	52	13	2	253
Type institusjon						
Bibliotek	16	7	57	18	2	147
Arkiv	18	18	64	0	0	11
Museum	22	20	46	12	0	41
Musikk institusjon	46	4	46	4	0	24
Scenekunst	36	14	41	5	5	22
Visuell kunst	38	38	25	0	0	8
Signifikans (kijkvadrat)	,018					
Organisasjonsform						
Kommunal virksomhet	18	8	56	17	2	155
Stiftelse	30	20	37	13	0	46
Aksjeselskap	25	19	50	0	6	16
Frivillig organisasjon	43	21	36	0	0	14
Interkommunalt selskap	10	10	80	0	0	10
Annet	33	0	58	8	0	12
Signifikans (kijkvadrat)	,068					

NOTE: Spørsmålsstilling: «Hvem styrte i hovedsak prosessen i samarbeidsprosjektet?»

Institusjonene innen offentlig sektor skiller seg heller ikke her ut i særlig grad. I de fleste tilfellene er prosessen styrt i fellesskap mellom institusjonen og den frivillige aktøren, men det forekommer noe oftere at institusjonen har hovedstyringen, enn at samarbeidspartneren har det.

I sum finner vi en overvekt av likeverdig samskaping og i mindre grad styrt, ansvarliggjørende og fasiliterende samskaping. Det er oftest institusjonene tar initiativ til samarbeidet og dermed legger mye av premissene for hva det skal gå ut på. Dette står i motstrid til fasiliterende samskaping der det ofte er samarbeidspartner som tar initiativ. Innhold og formål og prosessen defineres imidlertid ofte i samarbeid med partneren, og det er et kjennetegn ved likeverdig og fasiliterende samskaping. Det er imidlertid uvanlig at det er den frivillige samarbeidspartneren som definerer innhold, formål og prosess, slik tilfellet vil være innen fasiliterende samskaping.

Oppsummering

Analysene har vist et bredt samarbeid mellom kulturinstitusjonene og frivillige aktører i omgivelsene. 70 prosent av de som har benyttet seg av frivillige siste fem år, har samarbeidet med et frivillig lag eller en organisasjon om organiseringen av innsatsen, mens 78 prosent har samarbeidet med enkeltfrivillige. I halvparten av tilfellene er det snakk om begge deler. Initiativet til samarbeidet kommer oftest fra institusjonen selv, men for halvparten av institusjonene er det tilfeller der frivillige aktører har tatt initiativ til å gjøre en frivillig innsats.

Når det gjelder samarbeidsrelasjoner med frivillige organisasjoner mer bredt og ikke begrenset til organiseringen av frivillighet, viser tallene at det overveldende flertallet (85 prosent) har inngått i slike samarbeidsrelasjoner. To av tre har samarbeidet om flere enn ett prosjekt i løpet av de siste fem årene. Blant de viktigste prosjektene det samarbeides om, er språkkaféer for fremmedspråklige og ulike arrangementer.

Institusjonene spiller hovedrollen i utformingen av samarbeidsprosjektene. I 72 prosent av tilfellene kom initiativet fra institusjonen selv, mens 25 prosent kom fra den frivillige aktøren. Det var også flere tilfeller av at institusjonen styrte innholdet, formålet og prosessen i samarbeidsprosjektet, enn av at den frivillige aktøren gjorde det, selv om det i overkant av halvparten av tilfellene skjedde i samarbeid mellom aktørene. Relasjonene ble diskutert i lys av litteraturen om samskaping mellom offentlig sektor og samarbeidspartnere i omgivelsene. Relasjonene mellom institusjonene og frivillige aktører preges mer av likeverdig samskaping enn av styrt, ansvarliggjørende og fasiliterende samskaping.

Holdninger til frivillig innsats

Institusjonene som hadde benyttet seg av frivillig innsats i løpet av de siste fem årene, ble også stilt en del spørsmål knyttet til hvordan de vurderer betydningen av den frivillige innsatsen, hvilke utbytter den gir, og om den har potensial til å økes. I denne delen skal vi se nærmere på hvordan institusjonene vurderer den frivillige innsatsen. Til slutt skal vi se på offentlige myndigheters rolle og hva institusjonene mener myndighetene kan gjøre for å legge bedre til rette for frivillig innsats.

Tabell 19. Holdninger til frivillig innsats (prosent og gjennomsnitt på skalaen blant institusjoner som har benyttet seg av frivillige siste fem år)

	Helt enig i første utsagn						Helt enig i andre utsagn		Snitt
	1	2	3	4	5	6	7		
Styrket relasjonen til lokalsamfunnet vs. ikke påvirket relasjonen til lokalsamfunnet	20	17	9	20	8	12	15	3,8	
Økt kvaliteten på tjenestene vs. svekket kvaliteten på tjenestene	24	22	9	20	6	10	8	3,2	
Spart institusjonen for utgifter vs. medført økte utgifter for institusjonen	19	14	11	28	6	11	11	3,7	
Avlastet arbeidsbyrden til institusjonen vs. skapt mer arbeid for institusjonen	21	15	13	24	15	5	5	3,3	
Gitt stort faglig utbytte for institusjonen vs. gitt lite faglig utbytte for institusjonen	6	17	19	32	10	9	7	3,8	
I stor grad blitt understøttet av offentlige myndigheter vs. i liten grad blitt understøttet av offentlige myndigheter	10	9	14	33	11	10	14	4,1	
Potensial til å utvides ytterligere vs. nådd et metningspunkt	20	20	13	17	13	11	7	3,4	

NOTE: Spørsmålsstilling: «Om du tenker på den frivillige innsatsen som har foregått innenfor rammene av institusjonen, hvilket av de motstridende utsagnene mener du stemmer best? Sett kryss på skalaen mellom 1 (helt enig i utsagnet til venstre) og 7 (helt enig i utsagnet til høyre).»

Alle holdningsspørsmålene er formulert ved at et positivt utsagn om den frivillige innsatsen er satt opp mot et negativt utsagn. Tabell 19 viser at meningene er delte om betydningen av frivillig innsats, men at det er en svak tendens til mer positive enn negative holdninger på alle spørsmål. Spørsmålet der holdningene er mest positive, gjelder om innsatsen har økt kvaliteten på tjenestene snarere enn svekket kvaliteten. Her plasserer 53 prosent seg

nærmere det positivt formulerte utsagnet, mens 24 prosent mener den har svekket kvaliteten. Også på spørsmålet om frivillig innsats har avlastet institusjonens arbeidsbyrde, er holdningene mer positive enn negative. 49 prosent mener den har avlastet arbeidsbyrden, mens 25 prosent mener den har skapt merarbeid.

På spørsmålet om innsatsen har virket besparende for institusjonen, er meningene noe mer delte, men de er fortsatt mer positive enn negative. 44 prosent mener innsatsen har spart institusjonen for utgifter, mens 28 prosent mener den har medført økte utgifter. Om vi skal tro institusjonenes vurderinger, er det i hovedsak ikke støtte for Orrs (2006) oppfatning om at frivillige utgjør merkostnader snarere enn besparelser for institusjonene (se innledningen). Likevel er det et betydelig mindretall som er enige i en slik vurdering, noe som tyder på at man ikke kan omregne det frivillige arbeidet til markedsverdi og regne det som en nettogevinst for institusjonene.

Videre mener 46 prosent at den frivillige innsatsen har styrket relasjonen til lokalsamfunnet, mens 35 prosent hevder at den ikke har påvirket disse relasjonene.¹⁴ Også når det gjelder faglig utbytte av frivillig innsats, er holdningene mer positive enn negative. 42 prosent mener innsatsen har gitt stort faglig utbytte, mens 26 prosent mener den har gitt lite faglig utbytte.

De viktigste funksjonene til frivilligheten ved institusjonene blant kategoriene vi har nevnt her, synes altså å være at de øker kvaliteten på tjenestene og avlaster arbeidsbyrden til institusjonene.

Det eneste spørsmålet der holdningene er omtrent like negative som positive, er imidlertid i hvilken grad innsatsen har blitt understøttet av offentlige myndigheter. Her er 33 prosent mest enige i utsagnet om at innsatsen i stor grad har blitt understøttet, mens 35 prosent mener den i liten grad har blitt støttet av offentlige myndigheter.

Hva så med potensialet for økt frivillighet ved institusjonene? Her er også flere positive enn negative. Litt over halvparten, 53 prosent, er enige i at frivilligheten har potensial til å utvides ytterligere, mens en lavere andel, 31 prosent, mener den har nådd et metningspunkt. Det ser altså ut til at mange institusjoner ser et potensial for at den frivillige innsatsen kan øke. Den positive vurderingen kan sies å skille seg noe fra Howlett mfl.s (2005) studie fra Storbritannia, der 30 prosent av institusjonene mener det har blitt vanskeligere å rekruttere frivillige, mens 15 prosent mener det har blitt lettere.

14. I en dansk undersøkelse var 63 prosent av museene enige i at «frivillige styrker lokalsamfunnet». 77 prosent var enige i at «frivillige utgjør en ekstra ressurs», og 38 prosent mente at «frivillige bidrar til å utvikle tilbud og tjenester» (Organisationen Danske Museer 2014). Det kan se ut til at noen færre i vårt materiale vektlegger relasjonen til lokalsamfunnet, mens noen flere vektlegger kvaliteten på tjenestene. Spørsmålene er imidlertid ikke helt sammenliknbare, siden vi i vår undersøkelse har satt opp to motstridende utsagn for å unngå effekten av ja-siing.

Vårt spørsmål vil imidlertid omfatte ikke bare tilgangen på frivillige, men også institusjonenes kapasitet til å inkludere frivillige i driften.

Selv om holdningene er gjennomgående mer positive enn negative, er det likevel få som er uforbeholdent positive. Andelen som er helt enige i det positive utsagnet, varierer mellom 6 og 24 prosent på de ulike spørsmålene. Det er rundt eller i underkant av halvparten som er mest enige i de positivt formulerte utsagnene, og det er et stort innslag av mer kritiske holdninger.

Holdningene til den frivillige innsatsen er stort sett samstemte på tvers av type institusjon; det er flere som er gjennomgående positive enn som er negative. Kun på to spørsmål fant vi signifikante forskjeller: i hvilken grad den frivillige innsatsen hadde spart institusjonen for utgifter, og i hvilken grad den hadde blitt understøttet av offentlige myndigheter (Tabell 20).

Tabell 20. Holdninger til frivillig innsats, etter type institusjon (prosent som er enige og uenige blant institusjoner som har benyttet seg av frivillige siste fem år)

	Spart institusjonen for utgifter vs. medført økte utgifter for institusjonen			I stor grad blitt understøttet av offentlige myndigheter vs. i liten grad blitt understøttet av offentlige myndigheter			n
	% mest enige i første utsagn	% mest enige i andre utsagn	Differanse	% mest enige i første utsagn	% mest enige i andre utsagn	Differanse	
Total	43	28	15	33	35	-2	211
Type institusjon							
Bibliotek	34	30	4	27	34	-7	120
Arkiv	38	25	13	63	25	38	8
Museum	60	27	33	48	45	3	37
Musikkinstit.	70	9	61	41	32	9	23
Scenekunst	34	50	-16	17	56	-39	18
Visuell kunst	80	0	80	0	20	-20	5
Signifikans	,026			,039			

Tabell 20 viser at musikk institusjonene er svært positive til besparingsgevinsten ved frivillig arbeid. 70 prosent er enige i at innsatsen har spart institusjonen for utgifter, mens bare 9 prosent mener den har medført økte utgifter. Også museene er positive til dette, og det gjelder også det lille antallet institusjoner for visuell kunst i materialet. Scenekunst institusjonene er derimot mer negative enn positive til spørsmålet.

Når det gjelder i hvilken grad innsatsen har blitt understøttet av offentlige myndigheter, er det arkivene som i størst grad mener dette er tilfellet, men dette er en svært liten kategori med få observasjoner. Mest negative er også her scenekunst institusjonene. Kun 17 prosent er enige i at innsatsen har vært understøttet av offentlige myndigheter, mens 56 prosent mener dette i liten grad har skjedd. Arkivene, som også er en liten kategori, gir gjennomgående uttrykk for at innsatsen har blitt understøttet av offentlige myndigheter. Den største kategorien, bibliotekene, plasserer seg nær gjennomsnittet.

Tabell 21. Holdninger til frivillig innsats, etter organisasjonsform (prosent som er enige og uenige blant institusjoner som har benyttet seg av frivillige siste fem år)

	Spart institusjonen for utgifter vs. medført økte utgifter for institusjonen			
	% mest enige i første utsagn	% mest enige i andre utsagn	Differanse	n
Total	43	28	15	211
Organisasjonsform				
Kommunal virksomhet	34	29	5	126
Stiftelse	70	17	53	41
Aksjeselskap	36	43	-7	14
Frivillig organisasjon	77	8	69	13
Interkommunalt selskap	44	56	-12	9
Annet	25	38	-13	8
Signifikans (kjkvadrat)	,002			

Når det gjelder organisasjonsform, fant vi signifikante forskjeller kun på ett spørsmål, nemlig i hvilken grad innsatsen hadde spart institusjonen for utgifter. Tabell 21 viser at det her er de frivillige organisasjonene, som i størst grad baserer økonomien på frivillig innsats, som er mest positive. Antallet observasjoner er imidlertid lavt. Også stiftelsene er positive til besparingsgevinsten ved frivillig arbeid. Kommunale og interkommunale institusjoner er derimot mindre positive til at frivillig arbeid har spart dem for utgifter.

Det var ingen signifikante sammenhenger mellom størrelse målt i antall årsverk og holdninger til frivillig innsats. Holdningene er altså gjennomgående moderat positive uavhengig av omfanget av betalt arbeid ved institusjonene.

I tillegg til at vi stilte spørsmålene beskrevet ovenfor til institusjoner som benyttet frivillige, rettet vi en del spørsmål til alle institusjonene uavhengig av om de benyttet frivillige i virksomheten eller ikke. I tillegg til et generelt spørsmål om institusjonen arbeidet aktivt med å rekruttere og beholde frivillige, og ett om mulig besparingsgevinst, stilte vi to spørsmål om mulige fallgruver i forbindelse med frivillig innsats: om det medfører risiko å involvere frivillige i virksomheten, og om frivillige mangler den nødvendige kompetanse til å bidra.

Tabell 22. Holdninger til frivillig innsats (prosent og gjennomsnitt på skalaen blant alle institusjoner)

	Stemmer ikke i det hele tatt	Stemmer i liten grad	Verken eller	Stemmer til en viss grad	Stemmer i stor grad	Differanse stemmer / stemmer ikke
Institusjonen jobber aktivt med å rekruttere og beholde frivillige	21	11	20	34	14	16
Det er risikabelt å involvere frivillige i institusjonens virksomhet	25	27	25	20	3	-29
Frivillige mangler den nødvendige kompetanse til å bidra til institusjonens virksomhet	19	26	22	22	11	-12
Det er lite å hente økonomisk og effektivitetsmessig ved å involvere frivillige i institusjonens virksomhet	22	25	24	19	10	-18

NOTE: Spørsmålsstilling: «I hvilken grad stemmer følgende utsagn?» Se utsagnene i tabellen. n=307.

Tabell 22 viser at litt under halvparten, 48 prosent, arbeider aktivt med å rekruttere og beholde frivillige, mens 32 prosent ikke gjør dette. Denne andelen samsvarer godt med studier fra andre land. 57 prosent av danske museer oppga at de hadde utformet en frivillighetspolitikk (Organisationen Danske Museer 2014), mens 56 prosent av britiske museer, arkiver og bibliotek hadde en slik politikk (Howlett mfl. 2005).¹⁵

Relativt få, 23 prosent, mener det er risikabelt å involvere frivillige, mens 52 prosent er uenige i at dette er risikabelt. På spørsmålet om manglende kompetanse blant de frivillige er noen flere, 33 prosent, enige, mens 45 prosent er uenige. At det forekommer konflikter mellom ansatte og frivillige om kompetanse og ferdigheter, bekreftes også av Garbergs studie av frivillige innen friluftsmuseer (2012).¹⁶ 29 prosent mener det er lite å hente økonomisk og effektivitetsmessig på å involvere frivillige i virksomheten. 47 prosent er uenige.

Også på disse spørsmålene framstår holdningene som gjennomgående positive, ved at flere er uenige enn enige i de negative påstandene, og ved at det er flere som arbeider aktivt med å rekruttere og beholde frivillige, enn det er som ikke gjør det. Resultatene viser samtidig at institusjonene tar visse forbehold. Relativt få mener de negative påstandene som settes fram, ikke stemmer i det hele tatt, og en ikke ubetydelig andel er enige i at det er

15. I Garbergs studie var så mange som 92 prosent av de frivillige over 60 år, mens bare 8 prosent var under 60. I den danske undersøkelsen var 85 prosent over 55 år, 12 prosent i aldersgruppen 30–55 år og 3 prosent i aldersgruppen 15–29 år.

16. Ifølge Garberg hadde for eksempel årsmøtet i Forbundet for norske museumsvenner i 2011 temaet «Venner og frivillig innsats – et gode for museet eller en trussel mot faglighet» på dagsordenen.

risikabelt å involvere frivillige, at frivillige mangler nødvendig kompetanse, og at det er lite å hente økonomisk og effektivitetsmessig.

Hvorfor benytter man ikke frivillige?

Hvordan ser disse holdningene ut om vi kun konsentrerer oss om de som *ikke* har involvert frivillige i institusjonens virksomhet de siste fem årene? Svarene i denne gruppen er oppsummert i tabell 23.

Tabell 23. Holdninger til frivillig innsats blant institusjoner som ikke har benyttet frivillige siste fem år (prosent og gjennomsnitt på skalaen blant alle institusjoner)

	Stemmer ikke i det hele tatt	Stemmer i liten grad	Verken eller	Stemmer til en viss grad	Stemmer i stor grad	Differanse stemmer / stemmer ikke
Institusjonen jobber aktivt med å rekruttere og beholde frivillige	62	15	19	2	2	-73
Det er risikabelt å involvere frivillige i institusjonens virksomhet	22	12	36	25	5	7
Frivillige mangler den nødvendige kompetanse til å bidra til institusjonens virksomhet	12	9	26	29	24	-42
Det er lite å hente økonomisk og effektivitetsmessig ved å involvere frivillige i institusjonens virksomhet	11	18	33	22	16	-9

NOTE: Spørsmålsstilling: «I hvilken grad stemmer følgende utsagn?» Se utsagnene i tabellen. n=93.

Svarene kan tyde på at de som ikke benytter frivillige, i liten grad lar være å gjøre dette fordi det er risikabelt eller lite å hente i form av økonomisk gevinst og effektivisering. Flere er uenige enn enige i påstanden om at det er risikabelt å involvere frivillige, og det er også et mindretall (38 prosent) som er enige i påstanden om at det er lite å hente økonomisk og effektivitetsmessig.

De som ikke benytter seg av frivillig innsats, skiller seg imidlertid klart ut når det gjelder spørsmålet om frivillige mangler den nødvendige kompetansen til å bidra til institusjonens virksomhet. Her er 53 prosent enige, mens 21 prosent er uenige. Dette tyder på at en oppfatning om manglende kompetanse blant frivillige er en viktig årsak til at institusjoner ikke benytter seg av frivillig arbeid.

Det er få betydelige forskjeller mellom ulike typer institusjoner (ikke vist i egen tabell). På spørsmålet om det er risikabelt å involvere frivillige i virksomheten, er det imidlertid en større andel blant museene som er enige (40 prosent) enn uenige (32 prosent, n=52), mens scenekunstinstitusjonene i minst grad ser en slik risiko (12 prosent enige og 64 prosent uenige, n=25). Dette er det eneste spørsmålet der forskjellene mellom institusjonstypene er statistisk signifikante. Det er ingen forskjeller mellom institusjoner med ulik organisasjonsform eller mellom institusjoner av ulik størrelse målt i antall ansatte.

Det kan imidlertid være andre barrierer for bruken av frivillige enn de som er dekket av disse påstandene. I Howlett mfl.s (2005) studie fra Storbritannia var den viktigste barrieren tidsmangel og fravær av en frivillighetskoordinator. Som vi skal se i den neste delen, er ressurser satt av til betalt arbeid som kan koordinere frivilligheten, et ønske fra institusjonene når det gjelder offentlige myndigheters tilrettelegging for frivillig innsats. Gazley og Brudney (2005) trekker på sin side fram følgende barrierer for frivillighet: ressursknapphet hos institusjonene, motstand blant betalte ansatte, oppfatninger om at frivillige hører hjemme i frivillig sektor, og oppfatninger om at frivillige er upålitelig arbeidskraft og gjør dårligere arbeid. Av disse barrierene er ifølge Gazley og Brudney førstnevnte den vanligste og sistnevnte den sjeldneste.

For å komme nærmere et svar på hva de viktigste barrierene for frivillighet var, stilte vi også et åpent spørsmål til de institusjonene som ikke benyttet seg av frivillig arbeidskraft, om hva som var den viktigste grunnen til at de ikke gjorde det. De vanligste svarene kretser om seks tema (rangert i fallende frekvens):

- at det ikke er behov for frivillige, eller at det ikke faller seg naturlig
- at man har en prinsipiell oppfatning av at arbeid bør lønnes
- at økonomien er for dårlig, eller at man mangler kapasitet
- at frivillige mangler kompetanse
- at frivillige er ustabil og uforutsigbar arbeidskraft
- at lover, forskrifter eller annet regelverk legger begrensinger på bruken av frivillige

Et relativt vanlig svar (19 institusjoner) er at man ikke ser behovet for frivillighet. Et bibliotek skriver: «Som bibliotek ser vi ikke helt behovet for frivillig arbeid. Vi har et nært samarbeid med alle typer institusjoner i kommunen og trekker i de ved behov.» En kunstinstitusjon mener at «det er liten interesse for frivillig arbeid i foreningen».

Ganske mange institusjoner (17) har innvendinger mot frivillighet generelt og mener dette kan uthule et prinsipp om at innsatsen skal være betalt. Dette forekommer særlig ofte innen institusjoner for visuell kunst. En kunstinstitusjon skriver at «[u]nderbetaling satt i system er en av de største utfordringene for feltet vårt, og holder kunstnere/utøvere kronisk nede. Vi ønsker å være med i å gi lønn for arbeid, fordi det er profesjonalisering. Honorarene er ofte lave – men vi lønner. Alltid». En annen institusjon innen kunstfeltet skriver at «[v]i benytter oss ikke av frivillige fordi vi som institusjon ønsker å bedre de økonomiske vilkårene for kunstnere og andre involverte samarbeidspartnere. Kulturfeltet har i lang tid vært drevet av frivillighet og dugnadsånd, og dette har i sin tur ført til at lønnsnivået er lavt og forventningen om gratisjobbing er høy». En fjerde mener at «[k]unstnere skal ha betalt for jobbene de gjør. Vi honorerer for arbeid». Et arkiv skriver at de ønsker «[l]ønnet arbeidskraft under ordnede forhold».

En tredje gruppe av svar (åtte institusjoner) peker på økonomiske begrensninger og manglende kapasitet. Dette svaret er imidlertid langt mindre vanlig her enn det er i Gazley og Brudneys (2005) studie av offentlig sektor, der manglende finansiering og betalt arbeidskraft framsto som den klart viktigste barrieren for frivillighet.

Et bibliotek framhever at de opplever en «[p]resset hverdag med vanlig drift og liten tid til å bruke på opplæring og oppfølging av frivillige, men positiv til involvering i fremtiden». Et museum skriver at det «[i]kke [har] vært kapasitet til å initiere, etablere og drifte et apparat av frivillige». Et arkiv mener at frivillighet «krever ressurser vi ikke har da dette vil legge beslag på flere av våre ansatte og arbeidstiden deres. Frivillige kan brukes, men det krever mye tilrettelegging og oppfølging». Et bibliotek sier at de «har lite økonomi for å betale forarbeidet, få fagressurser til å følge opp».

Som indikert i tabellen ovenfor er manglende kompetanse også en relativt viktig barriere. Seks av institusjonene oppga dette som hovedgrunn til at de ikke benyttet frivillige. Et bibliotek sier at «det er en grunn til at man ønsker å ansette folk med utdanning også i bibliotek». Et annet bibliotek skriver at de «driver en virksomhet som krever relevant utdanning og kompetanse», mens en scenekunstinstitusjon sier at det «[p]asser ikke med vår virksomhet».

Noen (seks) framhever at frivillige er uforutsigbar og ustabil arbeidskraft. Et bibliotek skriver at «det går greit en stund, så slutter folk å komme på arrangement». En musikk institusjon påpeker at det er «sårbart med hensyn til at folk faktisk følger opp det de eventuelt har påtatt seg».

Et par institusjoner framhever også juridiske begrensninger på frivillighet. Et museum skriver at de «har fått vite at det ikke er lov». Et bibliotek peker på at «[e]n offentlig, lovpålagt virksomhet kan ikke basere driften sin på frivillighet».

Offentlige myndigheters rolle

Institusjonene ble til slutt stilt et åpent spørsmål om hva offentlige myndigheter kan gjøre for å legge bedre til rette for å involvere frivillige i virksomheten. Svarene er oppsummert i ordskyen i figur 3. Småord og hyppig forekommende ord med liten substansiell informasjonsverdi, som for eksempel «frivillige», «institusjonen» og «biblioteket», er utelatt fra figuren.

Flere er inne på at arbeidet med frivillige er ressurskrevende. En institusjon skriver at «[å] styre, rekruttere og beholde frivillige er fryktelig mye arbeid. Dette burde i større grad åpnet for direkte økonomisk støtte for å gi lønnete stillinger til administrasjonen av dette. De som administrerer frivillige, kan ikke kreve på samme måte som profesjonelle arbeidsgivere, og jobben er derfor mye vanskeligere.» En annen skriver:

«For å kunne gjennomføre prosjekter trenger institusjonen rammevilkår som gjør det mulig å kunne prioritere arbeidsledelse og faglig/sosial aktivitet ved bruk av frivillige. Vår institusjon har mange prosjekter vi kunne tenke oss samarbeid med frivillige, men har p.t. ikke nok personell til å kunne gjennomføre. Dessuten må vi ha økonomi til å dekke utgifter til servering og ev. reiseutgifter. Frivillige arbeid over år trenger en organisering og noen 'gulrøtter' i form av faglig påfyll / interessante møter og oppgaver for den frivillige.»

Mange er inne på at personellressursene slik det er nå, er for knappe til å høste ressursene som frivillige kan utgjøre, og at det sentrale er at institusjonen har nok ansatte til å tilrettelegge for frivillighet. Et museum skriver at «frivillighetsarbeid er tidkrevende og vanskelig å få noe ut av når institusjonene er underbemannet». En scenekunstinstitusjon mener at «Ein må ikkje underkommunisere eller undervurdere kor viktige dei profesjonelle er for å engasjere frivillige». At samarbeidet er ressurskrevende, er et moment flere peker på. Et bibliotek skriver:

«Minimumsfaktoren for å bygge levende og gode samspill med frivilligsektoren er tid – som fra vår side betyr arbeidstid. Den store frivilligressursen lar seg med andre ord ikke høste om stillingshjemlene er for knappe. *Litt* bedre rammer personellmessig kan m.a.o. gi en langt større gevinst enn hva den økte stillingsprosenten tilsier. [...] Vi er avhengig av at det offentlige (kommunen som bibliotekteier) forstår hva biblioteket er i vår tid – jmfør mandatet/lovpålegget om å være en møteplass. Driftsbudsjettene må ikke bare dimensjoneres ut fra den gamle forståelsen av biblioteket som en forvalter av fysiske utlånsobjekter plassert på rad i hyller. Oppgavene til [det] nye møteplass-biblioteket må forstås og erkjennes fra politikerhold.»

Et bibliotek er derimot tvilende til at mer penger løser problemet, og skriver at «[e]n kan jo tenke at mulighet for midler til frivillighet kan utløse mer frivillighet, men det vil bli for tidkrevende for et lite bibliotek å søke om midler/søknadsprosess. Jeg tror det er viktigst at de frivillige lokalt ser at de har nytte av samarbeid med biblioteket».

Selv om økonomi er det dominerende elementet i besvarelsene, er det også enkelte institusjoner som peker på andre forhold. Det er en del som peker på kurs og opplæring, framfor alt rettet mot de frivillige, men også mot de som

skal organisere frivillighet. Noen peker også på veiledning i hvordan man kan rekruttere og beholde frivillige. Andre framhever økt oppmerksomhet på og anerkjennelse av betydningen av frivillig innsats. Én peker på behovet for «enkle samarbeidskontrakter som forplikter begge parter i større grad». En del mener frivilligsentralene kan styrkes og involveres mer i virksomheten til institusjonene. Noen peker på at insentivordninger for frivillige kunne være nyttig, og én viser til slike ordninger i England: «Museer i England har såkalte 'army of volunteers'. De ledes av en sterk person som innkaller til møter og opplæring. De frivillige får visse goder, som gratis omvisninger, være med på åpninger, adgang til andre museer, osv.» Flere peker på at slike ordninger vil gjøre at de frivillige føler seg mer verdsatt.

Kritiske perspektiver

Selv om de fleste synes å være positive til å involvere frivillige mer i driften (jfr. også analysene ovenfor), er det ganske mange som ikke er enige i dette premisset. De mener det ikke bør være et mål å øke omfanget av frivillig arbeid i institusjonene, og de ønsker ikke å involvere frivillige i større grad.

Særlig er det en nokså utbredt oppfatning at frivillighet kan komme i konflikt med institusjonens faglighet. Når «kompetanse» og «profesjonell» forekommer ofte i ordskyen (figur 3), er det hovedsakelig fordi ganske mange av institusjonene peker på at frivillige mangler den nødvendige kompetansen til å bidra effektivt i institusjonens virksomhet, og at arbeidet nødvendigvis må utføres av profesjonelle. En musikk institusjon skriver at det i deres tilfelle er lite det offentlige kan gjøre, og fortsetter:

«Vanleg undervisning må overlatast til personar med naudsynt fagkompetanse, elles kan ikkje vi levere på bestilling. [Institusjonen] brukar både amatørar og profesjonelle i undervisninga, men ingen jobbar hjå oss på friviljug grunnlag. Alle får honorar fordi dei har ein realkompetanse som akademiet treng.»

Et bibliotek sier at de har prøvd å få tak i yngre og mer kompetente frivillige, men at «de frivillige som holder ut, er som regel godt over pensjonsalderen, har for mye fritid og kan kun brukes til å steke vaffel».

Et bibliotek mener at det er lite det offentlige kan gjøre i denne sammenhengen, og at det er viktig at frivillighet ikke uthuler krav om faglig kompetanse:

«Ellers tenker eg det er lite som kan gjerast frå offentleg side ettersom frivilligheit kjem ut frå ei personleg eigainteresse for kvart enkelt prosjekt den frivillige ønsker å delta i. [...] Frivilligheit bør vere eit supplement til offentlege tenester (for å gjere brukaropplevelsen endå betre, samt vere ein meir integrert del av lokalsamfunnet) og ikkje eit tiltak for å spare på fagkompetanse.»

Denne tendensen i svarene på det åpne spørsmålet samsvarer med besvarelsene på påstandene gjengitt ovenfor, der mange av de som ikke har benyttet seg av frivillige, peker på manglende kompetanse blant de frivillige som en viktig årsak.

En institusjon skriver: «For oss er det en målsetting å betale alle som gjør et arbeid for oss. Det er kun unntaksvis at vi benytter frivillige. Vi ser ikke på det som ønskelig at offentlige myndigheter skal legge til rette for mer frivillighet innen kultursektoren, snarere tvert imot.» Et museum skriver at «bedre tilrettelegging for frivillighet i museet er egentlig ikke noe vi ønsker oss per i dag – vi ønsker oss mer midler til å gjøre den faglige delen av jobben og til å selv koordinere og drive et bedre samarbeid med frivillige». Et annet museum skriver: «Slik vi organiserer oss i dag, ser vi ingen grunn til at styresmaktene skal måtte legge til rette for frivillig arbeid hos oss.» Et teater skriver på sin side at de «[m]ener det heller skal legges til rette for å ansette folk, slik at en ikke trenger belage seg på frivillige». Også i den britiske studien til Howlett mfl. (2005) framstår det at man ikke har behov for frivillige, som den viktigste årsaken til at institusjoner ikke involverer seg i frivillighet. Den andre hovedårsaken som avdekkes i denne studien, er at innsatsen er for tidkrevende.

En del er opptatt av at frivillighet ikke skal bli en «quick fix» for offentlige myndigheter: «Jeg synes også det er viktig med kunnskap ut til politikere og andre om at frivillighet ikke kan løse all verdens problemer, selv om de kan bidra positivt. Viktig at frivilligheten får lov til å være nettopp frivillig – og ikke blir en ubetalt jobb.» Et bibliotek uttrykker det slik:

«Det er svært tungvint å sette i gang tiltak, som vi så skal koble frivillige på. Dette er et stort politisk ønske, men er krevende for administrasjonen. Det oppfattes da også som vi forsøker å få folk til å gjøre gratisarbeid. Politikere må slutte å si at frivillige skal overta arbeidsoppgaver som kommunene ikke lenger har råd til. Frivillig innsats må komme fra de frivillige selv!»

Noen peker på at den frivillige arbeidskraften kan være uforutsigbar og upålitelig. Et bibliotek ser dette i sammenheng med at det frivillige arbeidet er ulønnet:

«Problemet med frivillige er at de ikke er ansatt og lønnet. Derfor er de ikke nødt til å komme til det avtalte frivillige arbeidet. Og derfor kan prosjekter/arbeidsoppgaver som baseres på frivillighet lett kollapse hvis ildsjelene ikke klarer eller orker mer. [...] Frivillige kan ikke brukes til arbeid/prosjekter som må/skal gjennomføres. De kan kun brukes til det lille ekstra som kan kuttes ut/avlyses uten problemer.»

En del er opptatt av at involvering av frivillige kan komme i konflikt med formelle krav om økonomistyring, HMS og arbeidsmiljølov og med institusjonens lovpålagte oppgaver: «Folkebibliotek er ei lovpålagt kommunal

oppgåve i Noreg som ikkje skal driftast på innsatsen til frivillige enkeltpersonar.»

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at holdningene til frivillig innsats blant kulturinstitusjonene er gjennomgående betinget positive. Flere er enige enn uenige i at frivillig innsats styrker relasjonene til lokalsamfunnet, øker kvaliteten på tjenestene, sparer institusjonen for utgifter, avlaster arbeidsbyrden for institusjonene og gir faglig utbytte. Få er imidlertid enige i disse påstandene uten forbehold, og en nokså betydelig andel er negative. På spørsmålet om offentlige myndigheter har understøttet innsatsen, er det noen flere som er uenige enn enige. Forskjellene mellom typene av institusjoner på disse spørsmålene er nokså små.

Det er videre relativt få som ser det som risikabelt å involvere frivillige i virksomheten, mens noen flere ser det som problematisk at frivillige mangler kompetanse. Når vi bare tar for oss de som *ikke* har benyttet seg av frivillig innsats, er imidlertid flertallet enige i en påstand om at frivillige mangler nødvendig kompetanse for å bidra. Bare 21 prosent er uenige. Dette tyder på at manglende kompetanse blant de frivillige er en viktig årsak til at noen institusjoner ikke benytter seg av frivillig arbeidskraft, og at dette er en viktigere barriere enn at den frivillige innsatsen oppfattes som risikabel, eller at det er lite å hente når det gjelder effektivitet.

På et åpent spørsmål rettet til institusjoner som ikke benytter frivillige, framkommer seks hovedtema (i synkende rekkefølge etter forekomst): for det første at det ikke er behov for frivillighet, for det andre at man har en prinsipiell oppfatning av at arbeid bør lønnes, for det tredje manglende økonomiske ressurser eller kapasitet, for det fjerde manglende kompetanse blant de frivillige, for det femte at frivillige er ustabil og uforutsigbar arbeidskraft, og for det sjette juridiske begrensninger.

På spørsmål om hva offentlige myndigheter kan gjøre for å understøtte den frivillige innsatsen, peker en stor andel på økonomiske forhold og framhever at mer midler, tilskudd, penger og ressurser vil kunne bidra til mer frivillighet. En del peker også på kurs og opplæring, både for frivillige og for de som skal administrere frivilligheten. Ganske mange uttrykker imidlertid uenighet i premisset om at det offentlige skal tilrettelegge for frivillighet, eller i at det i det hele tatt bør være et mål å involvere mer frivillig arbeidskraft. Framfor alt pekes det også her på at frivillige mangler nødvendig kompetanse, og at involvering av frivillige kan komme i konflikt med institusjonens faglighet. Totalt sett framstår dette, sammen med prinsipielle overveielser om betaling for utført arbeid, som den viktigste barrieren mot økt frivillig innsats i kulturinstitusjonene.

Konklusjon

I denne rapporten har vi sett på omfanget av frivillig innsats innen offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner og på samarbeidet mellom slike institusjoner og frivillige aktører. Grunnlaget for analysene har vært en nettbasert spørreundersøkelse rettet mot institusjonene.

Vi finner at de fleste institusjonene benytter seg av frivillige og samarbeider med frivillige aktører eller frivillige organisasjoner. Om lag to av tre institusjoner benytter frivillige i virksomheten. Denne andelen er likevel noe lavere enn i en sammenliknbar undersøkelse fra Storbritannia (Howlett mfl. 2005). Vi estimerer at i underkant av 16 000 mennesker har gjort en frivillig innsats for en slik institusjon det siste året, og at de har bidratt med rundt 1300 årsverk. Museene benytter i størst grad frivillige, men vi finner omfattende innsats også innen biblioteker og musikk-institusjoner, mens det sjeldnere er tilfellet blant arkiver og institusjoner for visuell kunst.

Ved det fleste institusjonene er hovedtyngden av de frivillige godt voksne og kvinner. Unntakene er musikk-institusjonene og scenekunst-institusjonene, der det er flere yngre, og arkivene og museene, der det er en jevnere kjønnsbalanse. På dette punktet skiller frivillig arbeid i institusjonene seg fra frivillig arbeid i frivillig sektor, der det ikke er forskjeller mellom kjønnene og ulike aldersgrupper (Fladmoe mfl. 2018). Bortsett fra musikk- og scenekunst-institusjoner er det nesten ingen institusjoner som sier hovedtyngden av de frivillige er ungdommer. Pensjonister er særlig mye brukt innen biblioteker, arkiver og museer.

Frivillige utfører et vidt spekter av arbeidsoppgaver, og de fleste hører til kategorien Lord og Lord (2009) kaller oppgavefrivillighet. Over halvparten av institusjonene som aktiverer frivillige, har brukt arbeidskraften til formidling, veiledning, omvisninger og foredrag eller liknende. Dette er den klart vanligste arbeidsoppgaven. I mange tilfeller utfører også frivillige tekniske funksjoner, som for eksempel å sitte i billettluke eller kaféer. Spredningen på ulike aktiviteter var imidlertid stor, og variasjonsbredden viste seg vanskelig å fange ved hjelp av forhåndsdefinerte kategorier.

Samarbeidet med frivillige aktører i omgivelsene er omfattende. Det samarbeides både med lag og organisasjoner og med enkeltfrivillige om organisering av frivillig innsats. Som oftest er det institusjonen som tar initiativ og setter i gang samarbeidet, men det forekommer også ganske ofte (i halvparten av tilfellene) at initiativet også kommer fra frivillige aktører. Samarbeidet initieres sjelden av offentlige myndigheter. 85 prosent har samarbeidet med frivillige aktører i løpet av de siste fem årene, og to av tre har samarbeidet om mer enn ett prosjekt. Det er stor variasjon med hensyn til hvilke aktiviteter og prosjekter det samarbeides om. Det viktigste enkelttiltaket er språkkafé for fremmedspråklige, men det foregår også et omfattende samarbeid om ulike arrangementer.

Det er i stor grad institusjonene som tar initiativ til og utformer samarbeidsprosjektene. Definerings av innhold og formål og styring av prosessen skjer ofte i samarbeid, men det er flere tilfeller av at institusjonene legger hovedpremissene, enn av at samarbeidspartneren gjør det. Med henvisning til litteraturen om samskaping mellom offentlig og frivillig sektor kan vi si at relasjonene først og fremst bærer preg av det som kalles likeverdig samskaping, og i mindre grad av styrt, ansvarliggjørende og fasiliterende samskaping (Eimhjellen & Loga, 2017).

Holdningene til frivillig innsats i institusjonene er gjennomgående positive, men med noen forbehold. Frivillig innsats bidrar ifølge et flertall av institusjonene til å styrke forholdet til lokalsamfunnet og øke kvaliteten på tjenestene. Flertallet av institusjonene uttrykker også at frivillighet sparer dem for utgifter, avlaster arbeidsbyrden og gir faglig utbytte. Disse funksjonene sammenfaller i stor grad med det tidligere forskning har pekt på som gunstige effekter av samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor (Eimhjellen & Loga 2017; Gazley & Brudney 2005). Det er også flere som mener innsatsen har et potensial til å utvides ytterligere, enn som mener den har nådd et metningspunkt. Dette viser at det er mulighet for å involvere frivillige i større grad innen institusjonene enn det som er tilfellet i dag. Det er imidlertid få som er vilkårsløst enige i disse påstandene. Mange tar forbehold – og en relativt stor andel er uenige.

Når vi tar for oss bare de som ikke har benyttet seg av frivillige i virksomheten, peker mange på at frivillige ikke har den kompetansen som kreves for å bidra til institusjonens virksomhet. På spørsmål om hva som er hovedgrunnen til at de ikke benytter frivillige, gir en del institusjoner uttrykk for en prinsipiell oppfatning av at arbeidet bør lønnes på ordinært vis. Andre sier det ikke er behov for frivillige, eller at det ikke faller seg naturlig. Igjen forekommer innvendingen om at frivillige mangler kompetanse. Noen peker på økonomiske begrensninger og manglende kapasitet, og enkelte mener at frivillige er ustabil og uforutsigbar arbeidskraft. Disse barrierene sammenfaller med tidligere forskning, som har pekt på at de viktigste grunnene til at ikke frivillige involveres i driften, er manglende kapasitet eller ressurser, motstand fra ansatte og hensyn knyttet til institusjonenes faglighet og profesjonalitet (Dover 2010; Gazley & Brudney 2005; Brudney & Warren

2010; da Milano mfl. 2009). «Fritidsmodellen» for frivillighet i kulturinstitusjoner som ble beskrevet innledningsvis, kan komme i konflikt med en «økonomisk modell» som institusjonene må forholde seg til (Holmes 2003).

Bekymringer for manglende kompetanse blant de frivillige forekommer også ofte når vi stiller spørsmål om hvordan offentlige myndigheter kan bidra til å stimulere til mer frivillighet innenfor institusjonene. Ganske mange er uenige i dette premisset og mener et stort innslag av frivillighet kan komme i konflikt med institusjonenes faglighet.

Generelt synes imidlertid de fleste institusjonene å være positive til frivillighet, og de har tanker om hvordan offentlige myndigheter kan legge bedre til rette. Ikke overraskende peker de fleste på økte ressurser. En del framhever også kompetanseheving i form av kurs og opplæring, både rettet mot frivillige og mot de som skal organisere innsatsen.

I sum viser resultatene at institusjonene bruker frivillige i stor grad, at det samarbeides mye med frivillige aktører i lokalmiljøet, og at holdningene til frivillighet er gjennomgående positive. Det synes å være et potensial for å utvide den frivillige innsatsen ved institusjonene ytterligere, og offentlige myndigheter kan legge til rette for dette med økt tilførsel av ressurser og kompetanseheving. Samtidig er en del skeptiske, spesielt med henvisning til at frivillige mangler den nødvendige kompetanse.

Litteratur

- Brudney, J.L. & Warren, R. (1990). Multiple forms of volunteer activity in the public sector: Functional, structural, and policy dimensions. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 19(1), s. 47–58.
- Christidou, D. & Hansen, A. (2015). *Volunteers in museums in Denmark, Sweden and Norway: a comparative report*. Östersund: NCK.
- Da Milano, C., Gibbs, K. & Sani, M. (2009). *Volunteers in museums and cultural heritage: A European Handbook*. Ljubljana: Slovenian Museum Association.
- Dover, G. (2010). Public sector volunteering: Committed staff, multiple logics, and contradictory strategies. *Review of Public Personnel Administration*, 30(2), s. 235–256.
- Eimhjellen, I. & Loga, J.M. (2017). *Nye samarbeidsrelasjoner mellom kommuner og frivillige aktører: Samskaping i nye samarbeidsforhold?* Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Fladmoe, A., Sivesind, K.H. & Arnesen, D. (2018). *Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge, 1998–2017*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Garberg, A.S.H. (2012). *Frivillige i friluftsmuseer*. Östersund: Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik.
- Garberg, A.S.H. (2014). *Ledelse av frivillige i museer – en håndbok*. Museene i Sør-Trøndelag.
- Gazley, B. & Brudney, J. (2005). Volunteer involvement in local government after September 11: The continuing question of capacity. *Public Administration Review*, 65(2), s. 131–142.
- Gran, A.-B. (2010). Hva kan publikumsutvikling være? I: K. Danielsen (red.), *Om publikumsutvikling*. Rapport fra Norsk Publikumsutvikling, s. 11–22.
- Guribye, E. (2016). *Mot 'Kommune 3.0'? Modeller for samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor: Med hjerte for Arendal*. FoU-rapport nr. 3/2016. Kristiansand: Agderforskning.

- Hansen, A. (2012). *Sluttrapport for projektet Kulturarv och volontärer*. Östersund: Jamtli.
- Holmes, K. (2003). Volunteers in the heritage sector: a neglected audience? *International Journal of Heritage Studies*, 9(4), s. 341–355.
- Howlett, S., Machin, J. & Malmersjo, G. (2005). *Volunteering in museums, libraries and archives*. London: IVR.
- Jago, L. & Deery, M. (2002). The role of human resource practices in achieving quality enhancement and cost reduction: an investigation of volunteer use in tourism organisations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 14(5), s. 229–236.
- Kulturdepartementet (2002). *Stortingsmelding 48. Kulturpolitikk fram mot 2014*. Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet .
- Kulturdepartementet (2011). Stortingsmelding nr. 10 (2010–2011) *Kultur, inkludering og deltaking*). Oslo: departementet.
- Kultur- og kirkedepartementet (2009). Stortingsmelding nr. 49 (2008–2009) *Framtidas museum. Forvaltning, forskning, formidling, fornying*. Oslo: departementet.
- Kulturrådet (2010). *Statistikk for arkiv og museum 2010*. Oslo: Kulturrådet.
- Lord, G.D. & Lord, B. (2009). *The manual of museum management*. Walnut Creek/Lanham/New York/Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Musick, M.A. & Wilson, J. (2007). *Volunteers: A social profile*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Organisationen Danske Museer (2014). *Frivillighed på de statsanerkendte museer*.
- Orr, N. (2006). Museum volunteering: Heritage as ‘serious leisure’. *International journal of heritage studies*, 12(2), s. 194–210.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Salamon, L.M., Sokolowski, S.W. & List, R. (2003). *Global civil society*. Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
- Stebbins, R.A. (1992). *Amateurs, professionals, and serious leisure*. Montreal/Toronto: McGill-Queen's Press.
- Stebbins, R.A. (1997). Casual leisure: A conceptual statement. *Leisure studies*, 16(1), s. 17–25.
- Tveiten, S.R. (2016). *Frivillighet etter museumsreformen: Profesjonalisering og deltakelse*. Masteroppgave i museologi, Institutt for kulturstudier og orientalske fag, Universitetet i Oslo.
- Wilson, J. & Musick, M. (1999). The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62(4), s. 141–168

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Rapport 2018:4

<i>Forfatter/Author</i> Dag Wollebæk
<i>Tittel/Title</i> Frivillighet i offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner / Volunteering in cultural institutions
<i>Samandrag</i> Rapporten er en kartlegging av omfanget av frivillig innsats innen offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner, og av samarbeidet mellom institusjonene og frivillige aktører. Undersøkelsen var finansiert av Kulturdepartementet. Resultatene er basert på en webundersøkelse av slike institusjoner. 43 prosent av institusjonene vi kontaktet, svarte på skjemaet. To av tre institusjoner involverte frivillige i virksomheten det siste året. Vi estimerer at i underkant av 16 000 mennesker har gjort en frivillig innsats innen institusjonene det siste året og bidratt med rundt 1300 frivillige årsverk. De fleste frivillige er godt voksne og kvinner. De utfører hovedsakelig formidling, veiledning, omvisninger eller tekniske funksjoner og er i mindre grad involvert i administrasjon og styring. 85 prosent av institusjonene har samarbeidet med frivillige aktører om ulike prosjekter i løpet av de siste fem årene. Det er oftest institusjonene som tar initiativ til samarbeidet, mens de frivillige aktørene er mer involvert i utformingen og gjennomføringen av samarbeidet. Holdningene til frivillig innsats blant institusjonene er gjennomgående betinget positive. Flere er enige enn uenige i at frivillige styrker forholdet til lokalsamfunnet, øker kvaliteten på tjenestene, avlaste arbeidsbyrden og gir faglig utbytte. Blant grunnene til at man ikke benytter seg av frivillige, forekommer ulike forhold knyttet til institusjonenes profesjonalitet oftest. Institusjonene mener det offentlige bedre kan legge til rette for økt frivillighet ved å tilføre mer ressurser og ved å bidra til opplæring og kurs.
<i>Emneord</i> Frivillighet, kulturinstitusjoner, samskaping
<i>Abstract</i> The report is a survey of the extent of volunteering in public and publicly funded cultural institutions, as well as cooperation between institutions and actors within the voluntary sector. The survey was financed by the Department of Culture. The results are based on a web survey of such institutions. 43 per cent of the institutions we contacted responded to the questionnaire. Two out of three institutions involved volunteers in their activities in the last year. We estimate that nearly 16,000 people have volunteered within the institutions over the past year and contributed about 1,300 full time equivalents of voluntary work. Most volunteers are middle aged or older and female. They mainly perform dissemination, guidance, guided tours or technical tasks, and are less involved in administration and management. 85 per cent have collaborated with volunteer actors on various projects over the last five years. Usually the institutions initiate the cooperation, while actors in the voluntary sector are more involved in the design and implementation of the cooperation. The attitudes towards volunteering among the institutions are generally conditionally positive. More institutions agree than disagree that volunteers strengthen relations with the local community, increase the quality of services, relieve the workload and provide academic benefits. Among the most frequently cited reasons why the institutions do not involve volunteers are concerns pertaining to the professionalism of the institutions. The institutions believe public authorities can facilitate increased volunteering by adding more resources, as well as contributing to training and courses.
<i>Index terms</i> Volunteering, cultural institutions, co-creation

Rapporten er en kartlegging av omfanget av frivillig innsats innen offentlige og offentlig finansierte kulturinstitusjoner, og av samarbeidet mellom institusjonene og frivillige aktører. Dette området for frivillig arbeid har i begrenset grad blitt undersøkt tidligere. Undersøkelsen er finansiert av Kulturdepartementet. Vi estimerer at 16 000 personer har utført frivillig arbeid innen kulturinstitusjonene det siste året og bidratt med rundt 1300 frivillige årsverk. Et stort flertall av institusjonene samarbeider med frivillige aktører i nærmiljøet. Holdningene til å involvere frivillige i driften er gjennomgående betinget positive, men en del påpeker utfordringer knyttet til krav om kompetanse og institusjonens profesjonalitet.

ISBN (print): 978-82-7763-613-9
ISBN (online): 978-82-7763-614-6

ISSN (print): 1891-2168
ISSN (online): 1891-2176

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
c/o ISF
Munthes gate 31
Pb. 3233 Elisenberg
0208 Oslo

www.sivilsamfunn.no